

PUČKA KNJIŽNICA

IZDAVANA

DRUŠTVOM SVETOJERONIMSKIM.

KNJIGA XXXI.

PRIPOVIESTI IZ POVJESTI HRVATSKE IZ OKOLICE KRIŽEVAČKE

OD

DRAGUTINA FERKIĆA.

ZAGREB.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1879.

PRIPOVIESTI

IZ POVJESTI HRVATSKE

IZ OKOLICE KRIŽEVAČKE.

I.

KRVAVI SABOR.

II.

BRAT I SESTRA ILI BITKA NA KRIŽEVAČKOM POLJU.

NAPISAO

DRAGUTIN FERKIĆ,

ŽUPNIK KRIŽEVAČKI.

NA SVIET IZDALO

DRUŠTVO SV. JERONIMA.

ZAGREB.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1879.

MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ
SLOVANSKÁ
KNIHOVNA
V PRAZE

Krvavi sabor.*)

(Koncem 14. stoljeća.)

Bijaše podne 25. veljače godine 1395. U najvećem sjaju jaše od Kalnika grada prama Križevcem mladjani kralj Sigismund sa bogato izkićenimi baruni i vitezi kraljestva ugarskoga. Sutra će biti sabor, pa gospoda idu već u predvečerje na mjesto viećanja. Kralju moglo je biti istom 30 godina. U pratnji je njegovoj Eustakio Ilšva, palatin ugarski, biskup primas kraljevine, sinovi

*) Da bude jasnije ono, što sam naumio pripoviedati, opisati ću u kratko stanje naše domovine onoga doba.

Godine 1382. u mjesecu rujnu umre kralj ugarski Ljudevit Veliki. Jošte nekoliko godina prije smrti ovoga kralja dodjoše do največega ugleda i moći u cieloj državi hrvatski velmože: Ivan Horvat, ban hrvatski, Pavao Horvat, biskup Zagrebački, Ivan Paližna, prior Vrane. Sve pako ove preticao je umom, imetkom i ugledom velmoža hrvatski Stjepan Lacković. On je kao ministar, kao državnik, kao vojskovodja bio kralju Ljudevitu glavna podpora. Al uz ove izvanredne vrline spajao je on u plemenitoj svojoj duši ljubav napram narodu svomu hrvatskomu. Uzbuditi i uzdignuti narod hrvatski do prijašnje slave i moći, bijaše mu težnja svega života njegova.

Po smrti Ljudevitovoj primi kraljevstvo u ruke njegova udova, kraljica Jelisava (Elisabeta), u ime svoje kćeri Marije. Jelisava bijaše kći bana bosanskoga Tvrdka, dakle Hrvatica. No ohola ova žena odnemarila rod hrvatski, pa strastim svojim za volju povjerila svu upravu kraljestva ljubimcu svomu, oholomu Magjaru, Nikoli Gari, krvnomu neprijatelju

pokojnoga Gare, mogući knezovi Celjski, i mnogo ostalih ugarskih biskupa i velmoža.

Osim velmoža posve je malena straža kraljeva; jer je tako bilo urečeno u pozivu na sabor, neka svatko dodje bez oveće pratnje, da ne bude sumnje kakova sukoba.

Kod ulaza u grad, gdje je po prilici sada kapela sv. Roka, dočekaju kralja velmože hrvatski, na čelu jim Ladislav Lošonc, rodom Magjar, koj je ovih posljednjih godina bio vrhovni kapetan kraljevine Hrvatske, te kao takov i bansku čast obnašao. Silna bezdjela popočini on za svoga kapetanovanja. Narod ga je zvao krvnikom Hrvatske. Uz njega su Mirko Bubek, podban i veliki župan Križevački, te knez Krbavski, Frankopani, i više ostalih plemića hrvatskih, koji su uviek bili pristaše kralja Sigismunda.

Pozdraviv kralja, krene združena četa sadanjim gornjim gradom, gdje je na mjestu, gdje sada stoji župna

---

naroda hrvatskoga. Već prijašnji kraljevi ugarsko-hrvatski, Karlo Robert i Ljudevit mnoga su prava naroda hrvatskoga okrnili, al Gara je upravo stao svete pravice naroda nogama gaziti. Nemogući već snositi mnoga i premnoga bezzakonja, sastanu se velikaši i narod hrvatski, a na čelu im Stjepan Lacković sa pomenutimi drugovi. Tu Jelisavu liše vladanja, i pozovu na hrvatski priestol kralja Sicilije, Karla Dračkoga. Ovaj primi ponudu, te dodje godine 1385. u mjesecu rujnu u Hrvatsku. Dočekan od velikaša, stališa i naroda hrvatskoga u Zagrebu, bje sa najvećim slavjem pozdravljen i priznan za kralja hrvatskoga. Plemstvo ugarsko, takodjer nezadovoljno sa gospodstvom žene i oholice, palatina Gare, pristane većim dielom uz Hrvate i njihova kralja, pa tako bude kralj Karlo praćen od svojih Hrvata u Bieloj stolici na staru godinu okrunjen i krunom ugarskom. Al kratko je vrieme kraljevao. Opaka kraljica Jelisava pozove ga u svoj dvor na zabavu i tu ga dade izdajnički zadaviti.

Gnievom i osvetom planuše Hrvati, dočuv grozni ovaj zlo-

crkva s obližnjimi sgradami, stajala velebna kraljevska palača. — Gradjanstvo izašlo iz kuća svojih pozdravlja ozbiljno, uljudno kralja; al plaho gleda na ostale velmože, pače kud mu se pogled sastaje sa kapetanom Lošoncem, čita mu se na licu mržnja i preziranje.

Kralj došav u palaču, odpusti ostale velmože, koji se nastane stranom u istoj palači, stranom pako u cistercitskom samostanu, koj je bio naprama sadašnjoj županijskoj sgradi, a gdje koji razidu se po ostalih kućah. Jedino sadrža kralj kod sebe vrhovnoga kapetana Lošonca.

Kralj je duboko zamišljen.

Lošonc nastoji kralja na nešto nagovoriti.

„Ne, ne mogu“, prekine on rieč živahno govorećemu Lošoncu, „to bi bio čin grozan, gadan, nedostojan mene i kraljevske moje krune. Pozivom, kojim sam sazvao sabor, zajamčio sam svakomu sigurnost, a ja bih tako okaljao svoju kraljevsku rieč.“

čin. Buna se digne na dva kraja zemlje. Da jih umiri, krene Jelisava sa kćerju si kraljicom Marijom i s jakom pratnjom ugarskih svojih pristaša u Hrvatsku. No u žao čas po se. Kod Gorjana u Slavoniji dočekaju jih uvriedjeni hrvatski velmože, izsieku jim pratnju, a njih uhvate. Zatvore jih najprije u Kalnik, a zatim u Novigrad, gdje je dao Jelisavu ban Ivan Hrvat rad počinjenih narodu svomu zločina zadaviti.

Magjari pozovu na priestol Sigismunda Luksenburžkoga, zaručnika kraljice Marije. Ovaj dodje s vojskom u Hrvatsku, zahtievajuć od Hrvata, da mu predadu zaručnicu i obećavajuć jim, ako ga izaberu za kralja, sva prava, koja si samo žele. Nekoji od Hrvata povjeruju mu: knezovi Frankopani izbave kraljicu Mariju i predadu mu ju u Zagrebu. No Sigismund nije držao rieči. On se vjenča sa Marijom. Videć, da ima i nešto Hrvata uza se, baci se on na neprijatelje svoje supruge.

Uvriedjeni narod hrvatski ustane na noge i sdruži se sa junačkim kraljem bosanskim Tvrdkom. Krvavi boj nastane.

„Oprostite, svietla kruno“, odvrati mu Lošonc, „ali čin ovaj je potrebit, da spasite krunu i priestol svoj. O budite uvjereni, dok je Lacković živ, niste nikad siguran na priestolju svom. On mora pasti radi sigurnosti vaše krune, ako ne padne on, pasti ćete vi, kralju!“

Kralj uzdrhta, čarobnu nekakvu silu proizvadjale su na njega rieči Lošončeve.

Ovaj je nagovarao kralja, neka dopusti, da on sutra kod viećanja u saboru slobodno uvriedi Lackovića i Hrvate, pak kad oni jamačno uvriedu uvriedom uzvrate, da na njih kano na veleizdajice navali te jih posjeći dade.

Jednu vojsku za drugom vodjaše Sigismund na Hrvatsku, ali svaku mu svladaju junački Hrvati. Sjajnom bi se bila pobjedom svršila po Hrvate ova borba, da ne umre 1393. god. Tvrdko. Njega nasliedi Dabiša, koj kukavica nagovoren od Sigismunda, ostavi Hrvate i hrabroga im bana Ivana, koj junačkom smrću u bitki pogine. Od rane, koju je u bitci zadobio umre i hrabri Ivan Paližna. Od prvih vodja i junaka ostane još jedini Stjepan Lacković. On bi i sam bio nastavio rat; ali divlji Turčin, podjarmiv Srbiju i Bugarsku, prekoračio je već granice Bosne i primaknuo se granicam Ugarske. U stisci zamoli kralj Sigismund Lackovića i Hrvate za mir, obeća na sve zaboraviti a naročito im zada vjeru, da će sve pravice hrvatske štititi, samo neka se sada svi slože u ovom kobnom času proti sveobćemu neprijatelju. Posluhne Lacković: plemenita njegova duša uvidi veliku pogibelj, koja je kršćanstvu i narodu hrvatskomu zaprietila od Turaka, ter on odusta od dalnjega ratovanja. Tako prodje godina 1394. u miru, jer se Turčin vrati natrag. Da se učvrsti mir i sloga, ureče kralj Sigismund veliki sabor u Križevcu na dan 26. veljače god. 1395. Na taj sabor pozove on naročito Lackovića i drugove, uvjeravajuć jih o svojoj kraljevskoj blagonaklonosti i milosti.

II.

U isto se vrieme u susjednom Erdovcu, gradiću Katarine Erdovačke, supruge Andrije Lackovića, sinovca Stjepana Lackovića, sakupilo poveće družtvo. U dvorani toga gradića uz podulji stol sjedi do trideset muževa, hrvatskih vitezova: Berislavić, Šimonturnić i ostali zatočnici naroda hrvatskoga na čelu jim Stjepan Lacković, a uz njega sinovka mu Katarina, domaćica. Tuga neka obuze jim plemenite duše.

„Oj striče", prosbori bolno Lacković Andrija, „dakle ti veliš, da idemo sutra na sabor, da priznamo ono, proti čemu smo se borili, borili tako slavno, — da opozovemo svu svoju borbu, sve svoje želje, težnje i napore."

„O braćo drugovi", odvrati mu žalostno al ozbiljno Stjepan Lacković, „ne da se opisati, što ja trpim u ovaj trenutak. Al žrtvu smo ovu dužni biednoj domovini, biednomu narodu svomu. Ne sdružimo li se sutra sa Sigismundom, a latimo li se oružja proti njemu, evo Turčina, koj će upotriebiti čas nesloge naše, te poplaviti nesretnu domovinu našu. Stić će nas ono, što je jur stiglo Srbiju i Bugarsku. A iz turskoga jarma ne oslobodja se nitko lahko.... Vjekovi će proći prije, nego što će se nesretne ove posestrime zemlje osloboditi jarma turskoga.... Oj braćo, ta volim da me sutra na konjskih repovih raztrgaju, nego da me Turčin kruni kraljevskom krunom, volim sa najsramotnijom smrti pasti, nego da padnem pod jaram turski, da me savjest kori kao Vuka Brankovića, da sam i ja k toj strašnoj nesreći roda svoga doprinjeo."

Suza kapne niz plemenito lice vriednu mužu. Plačuć spusti se na junačka prsa Lackoviću domaćica Katarina Erdovačka, sinovka njegova.

„Ti striče govoriš, uviek — mudro", ganuta go-

vori ona. „Svaki Hrvat neka sluša rieči tvoje. I vi muževi naroda našega, slušajte rieč njegovu.“

Tišina nasta, svi su osjećali težku ruku nemile sudbine nad sobom. Biednomu Hrvatu težko naći pravi put.

„Kako Bog dade“, oporave se napokon junaci, „Lackoviću! mi ćemo s tobom umriet.“

Izrukuju se i izljube svi sa Lackovićem.

Noć se razprostre nad obzorjem zemaljskim, mjesec zasja nad dvorcem u Erdovcu. U turobnih tracih njegovih kao da si opazio tužnu Hrvaticu majku, kako plače nad Erdovcem, jer u njem bdiju najodličniji sinovi roda hrvatskoga posljednu noć života svoga.

III.

Noć je. U kraljevskoj palači grada Križevca vlada već posvuda tmina; samo u jednom tornjiću vidi se jošte svjetlost. Kod te svjetlosti razgovaraju se dva muža. Jednoga od njih već poznamo: to je Lošonc Ladislav, kapetan kraljevine, koj je kralju gori pomenuti savjet dao, a š njim je Mirko Bubek, podban i veliki župan Križevački, čovjek ne upravo obljubljen kod naroda.

„Župane“, govori Lošonc, „vi imate sutra u ime kralja na zapovied paziti, da u vrieme sabora nitko tako od gradjana Križevačkih i naroda, kako ni od pratnje pojedinih viteza ne unidje u nutarnji grad.“

„Zapovied sam ovu čuo iz ustiju samoga kralja, i ja ću ju točno ovršiti“, odvrati Bubek.

„Ali njegovo veličanstvo kralj“, nastavi Lošonc, „izdaje vam još jednu zapovied, a ta je, da pustite unutar jedino Tomu, kneza Gjurgjevačkoga i Pavla de Izdege. Ovi će doći kašnje, valjda već poslije otvoraja sabora; nje pustite na sjeverna vrata u grad sa čitavom njihovom četom. Vi me razumijete, župane. Učinite,

kako vam se veli, a nagrada će biti dostojna. Vi ćete postati banom hrvatskim.“

Nakloni se u znak poslušnosti i privole Mirko Bubek.

Lošonc je dakle uspjeo i kod kralja i kod župana: junaci hrvatski imadoše sutradan izdajnički poginuti.

Tomo Gjurgjevački i Pavao de Izdege, bogati knezovi podravski, krvni neprijatelji Lackovića i drugova i svega što je bilo hrvatsko, čekahu one noći u Gjurgjevcu sa 80 0 magjarskih konjanika, ter imadjahu drugi dan iznenada doći u Križevce i počiniti grozno izdajničko djelo.

IV.

Osvane jutro 26. veljače. Sunce se pokaza, ali naskoro opet sakri, kao da ne će, da bude svjedokom tužnoga dogodjaja.

Pred 9. urom dojaši iz Erdovca Lacković s ostalimi vitezovi sa posve malenom pratnjom svojih vojaka, koje ostavi izvan grada.

Vitezovi podju u palaču, da se poklone kralju.

Opaziv kralj Lackovića probliedi. Sav smeten pruži Lackoviću ruku, koju ovaj po običaju onoga vremena poljubi.

Poslije 9. ure krene kralj sa svimi velmožami iz palače svoje prama sadašnjoj staroj crkvi sv. Križa. — Bilo je već do onda mnogo sabora u Križevcih; ali težko, da je ikoj toliko izvanjskoga veleliepja i sjaja razvio, kao ovaj. Sve blištaše od bogatstva i dragoga kamenja.

Crkva je puna velikaša.

Biskup Zagrebački pristupi k oltaru. Kralj bijaše blied kano stiena. Nemir savjesti rad opake nakane grižaše mu dušu.

Mirno stoji naslonjen o gotički stup ban Stjepan Lacković. Iz njegove plemenite duše, dižaše se molitva pram priestolju Svevišnjega — molitva za dragu domovinu. Domovina neka bude sretna — o, za nju prinaša on rado svaku žrtvu!

Sv. se služba svrši. Kroz mnogobrojno sakupljen narod krene gizdava, veličanstvena povorka. Opaziv narod Lackovića, klicaše radostno: „Živio ban Lacković, otac domovine naše. Kralju, njega nam daj opet za bana. On neka bude banom našim, — mi ćemo ti biti vjerni!“

Lošonc je jahao tik za kraljem. „Slušaj, kralju, evo to je zametak nove bune“, reče on poluglasno.

Ujašiv velmože u nutarnji grad, zatvore se vrata. Narod ostane u dolnjem gradu.

„Tako mora biti po nalogu kraljevu, da ne bude smetano viećanje“, tumači straža nezadovoljnomu narodu. — Narod stane zlo slutiti.

V.

U velikoj dvorani palače kraljevske na uzvišenom priestolju sjedi kralj Sigismund. Oko njega s jedne strane palatin Ilšva, a s druge primas kraljevine, zatim dalje u okrugu ostali velikaši i velmože. Lacković sa svojimi stao si u središte prama priestolju kraljevu.

Nesigurnim glasom započe kralj Sigismund pokritom glavom priestolni svoj govor. „Nadam se“, reče on, „da će ovaj sabor učvrstit staru slogu izmedju obijuh kraljevina, uzpostavit povjerenje naroda napram vladaru svomu. Ja zajamčujem vam, moji Hrvati, sva vaša prava. Ja ću ih kraljevskom svojom moćju braniti.“

„Vivat rex noster Sigismundus“ to ćo reći: „Živio kralj naš Sigismund“, zagrme magjarski velmože.

U sredinu napram priestolju stupi Ivan, knez krbavski. On reče ovako: „Svietli kralju! Hrvatski narod prima sa zahvalnošću milostivo tvoje kraljevsko obećanje. Evo ti se i cieli narod hrvatski klanja i tebi se povjerava, da mu kraljuješ, da ga miluješ. Evo ti dokaza tomu, što su došli na ovaj sabor i oni, koji tebe do sada ne htjedoše priznati za svoga zakonitoga vladara. S toga se ja usudjujem predložiti, da se svečano ovdje prizna kralj Sigismund za kralja Hrvatske.“

U sried odobravanja izadje Lacković u sredinu.

Tišina nasta, kralj zadrhće.

„Svietli kralju! pravo je rekao knez Krbavski“, započe čvrstim, dostojanstvenim glasom Lacković, „da tebe, odkad si nastupio vladanje Ugarske, većina naroda hrvatskoga za svoga zakonitoga kralja priznala nije. — Nije te mogao priznati narod hrvatski umah za kralja, jer mu to nije dopušćao onaj sveti vez, što ga je vezao sa zakonitim okrunjenim njegovim kraljem Karlom. Narodu hrvatskomu nije dopustila sviest i poštenje, da mu namiću kralja oni ljudi, koji su priestolje kraljevsko okaljali krvlju zakonitoga vladara.“

Žamor, gnjevno negodovanje začu se medj magjarskimi velikaši.

„Ali sada“, nastavi Lacković mirno, „pošto je takovo vrieme, koje nalaže svakomu domoljubu, da se složimo proti obćemu neprijatelju, sada te narod hrvatski bez svake sile dobrovoljno priznaje za svoga kralja, a ja ti očitujem u ime naroda, povlašćen od njega, njegovo priznanje, njegovu vjernost. Svietla kruno, budi nam kraljem, budi zaštitnikom prava naših! A tada budi uvjeren o vjernosti naroda hrvatskoga, koj te nikad ostaviti ne će.“

„Živio kralj Sigismund“, pozdrave kralja svi velmože hrvatski.

„O tako oholo govori ovaj Hrvat“, škrine zubim Magjar Lošonc, — „a ovih jošte neima.“ Sav štrepteć od gnjeva gleda napram vratam. Al u to začuje iz vana topot konja. „Ha, evo jih“, nasmija se u sebi, te se izgubi iz dvorane. Za kratak čas vrati se u sabornicu, a šnjim jošte dva viteza: Tomo Gjurgjevački i Pavao de Izdege.

Tomo Gjurgjevački osta kod pročelnih vrata, a Izdege protura se do nuzgrednih vrata kraj priestolja kraljeva. Ladislav Lošonc stavi se pred sam priestol kraljev.

Nestrpljivo čeka on konac čitanja prabilježnika kraljevina, kojim potvrdjuje kralj povelje i pravice posebno ugarske, posebno hrvatske, te kojim se odredjuju sudbeni sastanci za svaku kraljevinu napose.

Prabilježnik dogotovi. Kralj podieli zakonom potvrdu (sankciju).

„Svietla kruno“, poče Lošonc, „milostivo je tvoje kraljevsko Veličanstvo oprostilo onim, koji su, nehoteć priznati tebe za kralja, radili na štetu krune i države. Milost tvoja neima granica, mjesto da krivce i buntovnike kazniš, ti jim podieljuješ nagrade i milosti. Medju takovimi milostmi jest i ta, da banom hrvatskim bude uviek Hrvat. Ja sam dosada obnašao bansku čast, ali ja nisam rodjen Hrvat, pa zato polažem u ruke tvoje, svietla kruno, tu čast; al dopusti, svietla kruno i visoki sabore, da ti polažuć ovu čast, predložim za bana župana Mirka Bubeka. On je Hrvat a uz to je tebi kralju vjeran,“!

„Živio Mirko Bubek, ban hrvatski“, poviče u jedan glas plemstvo magjarsko.

Opet stupi u sredinu sabora Lacković. Mirno ozbiljno progovori on:

„Svietla kruno, ne svraćam se na uvriedu, koju je nanio u ovaj čas narodu hrvatskomu Lošonc Ladislav; jer njemu ne bi ni dolikovao drugi govor. Al pitam ja, kojim pravom predlaže Lošonc narodu hrvatskomu bana? Ne, kralju, nisam došao u sabor, da vodim kakve prazne prepirke, već velim ovdje otvoreno: ti si nam kralju evo u ovaj čas potvrdio naša prava, mi smo ti obećali svoju vjernost. Na temelju vjere, što smo ti ju u ovaj svečani čas obećali, ja te u ime naroda hrvatskoga molim, potvrdi Franju Berislavića za bana hrvatskoga. Ovoga želi sav narod, a Mirka Bubeka kao (sliepa pristašu) Lošončeva prezire narod, kao i njega samoga."

„To je uvrieda", stanu vikati magjarski velikaši, Mirko Bubek neka bude banom. S njimi se slože i neki hrvatski velikaši, jadni pristaše magjarski.

„Ne slušaj, svietla kruno, buntovnika", razjareno viče Lošonc, „već slušaj vjerne svoje."

Lacković se posve približi priestolju kraljevu. Plemeniti, pravedni gniev plane mu na licu, uzvišenim glasom stane on sboriti. Kao neko višje biće vidje se ovaj tren. Kao pred glasom proroka iz davnih vremena utaži se u jedan čas sva buka.

„Lošonc te upućuje kralju, da ne slušaš buntovnika. Tako on zove ljude, koji su se borili za sveto pravo i osvjedočenje svoje A ja ti velim kralju, da ne slušaj njega, varalicu krune svoje i krvopiju naroda. Ta prije nekoliko časova zajamčio si Hrvatom kraljevskom rieči, da si Hrvati budu sami birali bana, a on te sa družbom svojom upućuje, da u isti skoro čas pogaziš kraljevsku svoju rieč nogama, da okaljaš zakletvu, koju si narodu prisegao."

„To je veleizdaja. Ubijmo buntovnika", zagrmi Lošonc, trgne mač iz korica, poleti proti Lackoviću, te

mu rine mač u prsa. Lacković se sruši na stube od priestolja kraljeva, a krv poteče potokom.

„Izdajstvo, ubojice“, viknu Hrvati i potegnu sablje. Sinovac Lackovićev poleti, da osveti strica, al u to se otvore oboja vrata od dvorane, unutar bane do sto magjarskih oklopnika, koji pod vodstvom Tome kneza Gjurgjevačkoga i Pavla de Izdege navale golimi sabljami na junake hrvatske. Krvavo klanje nasta; Hrvati se bore kao lavi, nu napadnuti sa svih strana, padaju žrtvom smrti. Mladi Lacković smrtno ranjen dovuče se do umirućega strica, sruši se na grudi njegove, te zajeca umiruć.

„Oj striče, otče, oj kako se to svrši.... Oj Katarino moja, oj diete moje“.

Lacković otvori oči, spusti klonulu ruku na glavu sinovčevu: „I ti umireš sinko.... Oj domovino draga, bila ti na korist krv i smrt naša!“ I izdahne veliku plemenitu dušu.

Trideset i dva plemenita Hrvata leže zaklana na podu dvorane.

Kralj odkrene lice sa strašnoga prizora. „Oj krvavi dane, ti ćeš biti ljagom života moga!“

Kroz dvoranu tura se preko mrtvih tjelesa do priestolja kraljeva Mirko Bubek.

„Kralju, bježi odavle, gradjanstvo Križevačko i narod, dočuv, što se ovdje sgadja, navaljuje silom na vrata gradska. Straža ne može već odoljeti; a za čas mogu prispjeti i čete Lackovićeve. Život tvoj nije siguran, bježi kroz sjeverna vrata iz grada“.

„Bježmo, bježmo iz krvavoga mjesta ovoga“, tresuć se govoraše kralj“.

U tili čas osta dvorana prazna. Kralj sa velikaši, zaštićen stražom i onimi 800 oklopnika strielimice od-

jezdi u Kalnik, i kano da ga biesovi gonjahu, pobježe još iste noći preko Drave u Magjarsku.

Četvrt ure kasnije provali Katarina Lackovićeva sa vjernimi četami i gradjanstvom u nutarnji grad, poleti u dvoranu smrti, te se sruši onesviešćena preko trupla muževa i stričeva.

Tri dana kašnje bijaše sprovod nesretnih tih žrtava biednoga .hrvatskoga naroda. Nebrojene hiljade naroda iz ciele Hrvatske došle su ovamo. Nosili ih iz kraljevske palače kroz cieli grad. Svatko se plačuć trgaše da ponese bar časak liesove njihove. Pokopali ih u crkvi sv. Križa.

„Oj sbogom bane, sbogom otče domovine Lackoviću dragi! S bogom vi mučenici nesretnoga roda našega“, tako naricaše sakupljeni narod.

„Sbogom“, šaptaše i nesretna Katarina dieleć se od liesa milih svojih. Sinak njezin, dječak od 12 godina plakaše gorko.

„Ne plači sinko“, tješila ga ona, te uzdignuv oči prama nebu dodala: „Dat će Bog, te će i iz njihove krvi sinuti sunce rodu, za koj su pali.“

Tako se svrši tužni taj dogodjaj. Deset godina poslije toga pokušao je nastaviti borbu Lackovićevu, sin Katarinin; al je bio preslab, da odoli tolikim neprijateljem. I on pade žrtvom na stratištu.

Proročanstvo dakle Katarine Lacković izpunit će se, ako Bog dade, istom u poznije doba. I to u ovom smislu. Kad svjetlo prosvjete nad narodom našim sine, onda će upoznat narod hrvatski, što su mu bili mučenici njegovi; onda će nad grobom njihovim naučiti ljubiti domovinu, a nedužno prolivena krv mučenika nadahnjivat će narod ponosom, sviešću i poštenjem narodnim.

Brat i sestra

ili

bitka na Križevačkom polju.

I.

Treći je svibanj godine 1591. — blagdan našašća sv. križa. U Križevcih veliko je proštenje, god je stare znamenite župne crkve sv. Križa, od koje je i gradu ime. Široki trg oko crkve kao i cieli dolnji grad pun je naroda: domaćih gradjana i okolišnih seljana. Ali uza sve to mnogobrojno ljudstvo neima na tom proštenju navadne živahnosti ni običnoga veselja. Nemir i strah vidiš na licu naroda. Mužkarci idu tiho, zamišljeno; drug samo sa drugom zabrinuto šapće. Žene uzdišu, plaču, lamaju rukama. A odakle ta tuga i taj strah?

Jutros stiže u grad strašna viest, da je divlji Turčin Hasan paša bosanski sa 15.000 momaka prodro preko granice, da je već zauzeo Petrinju i da Lonjskom dolinom ide prama Ivaniću i Križevačkoj okolci. Siromašni narod ove okolice jedva bio nešto odahnuo od straha i užasa, što mu ga je Turčin prije nekoliko godina zadao. Jošte mu nisu zacielile krvave rane, kletom tom rukom zadane; jošte su opustošena prije bujna njegova polja; jošte se vidi pepel i garište na mjestih, gdje su prije cvatuća sela, liepi dvorići, biele crkve stajale; jošte je čitava okolica puna tragova krvi, krvi otaca, braće, supruga, djece toga nesretnoga naroda; — pa evo o

strašne viesti, evo ga opet, da uništi, da satre i ono, što mu je onda preostalo. A pomoći od nikuda, vojske u Hrvatskoj posve malo, i to većinom tudjinci, plaćenici njemački, u koje se narod malo uzda.

Služba Božja jošte nije započela. Nedaleko od crkve sv. Križa pripovieda debeli mesar iz Sv. Ivana, kako je jučer htio u Moslavinu, al da su mu na putu na susret došle hiljade i hiljade ljudi bosih, golih, bježećih pred divljakom Turčinom, koj kudgod ide, sve hara, pali, sieče i kolje, i da je vidio plamen gorećih sela te se vratio natrag.

S užasom slušaju to poviedanje nesretni ljudi.

„O joj, joj, tako će biti i s nami“, jauču žene!

„Oj Bože, Bože pomozi nam! Što da činimo sada?“ uzdišuć pitaju zdvojni muževi.

U tom obćem uzdisanju i plaču popne se na humak, koj se je prema crkvi dizao, te na kojem je kip ranjenoga Spasitelja stajao, suh, malen, pristar čovječac. Kreštećim glasom poče on narodu govoriti: „Što da činimo, što da radimo? to ću vam ja reći, ja Blaž Ferbarić, vice cehmešter poštovanoga sabolskoga (krojačkoga) ceha. Učiniti ćemo ono, što su takovom prilikom učinili prije nas drugi pametni ljudi, i što je meni žao, da i ja već nisam učinio. Ima hvala Bogu zemlje i izvan Hrvatske, kamo Turčin doći ne more. Bježimo dakle tamo, ostavimo nesretnu ovu zemlju. Što niste čuli na Valentinskom sajmu paloca (trgovca svinja) Bartola Bezjaka? On je prije pet godina pobjegao sa još nekojimi, u Ugarska do blatnoga jezera. Pak kako je ondje sretan, kako mu je dobro. Bolje nego ikad ovdje. A veli, da se ondje bolje živi nego ovdje. Što dakle da činimo? Da čekamo Turčina, da nas kolje i žive na kolac nabija, il pak da idemo u zemlju, gdje ćemo živjeti kao grofovi... Ha?... Birajte... Ne braćo, svaki

je luda, koj se da mučiti, gdje mu ne treba. Bježimo, ostavimo ovu tužnu zemlju, u kojoj nas ne čeka ništa nego robstvo ili strašna smrt, pa ajdmo u Ugarsku k jezeru Balatonu, ondje ćemo si sagraditi nove kuće, podići nova sela, pa ćemo biti sretniji, nego smo ovdje ikad bili. Ajde za menom! ja ću vas voditi; jer ja sam već bio ondje kao djetić, sve mi je ondje poznato. Hè, ljudi Božji, što mislite?“

Svršiv Ferbarić svoj govor, uze blisikati vatrenima svojim očima po narodu, da vidi, što misli. Ljudi gledaju u zemlju, ne odgovaraju ništa. Ljubav naprama zavičaju bori se sa srahom pred groznim divljim Turčinom.

„Pravo govoriš, Blažu“, prekine tišinu neki poštovani lončarski meštar iz gornjega grada. „Što da čekamo ovdje. Braniti se ne možemo, premalo nas je, a zašto da se damo mučiti i klati? Ja sa braćom susjedi iz gornjega grada idem s tobom, budi nam vodjom.“ —

„I mi idemo š njim“, odzove se više grla. —

„Ajd bježmo, bježmo, bježmo kamo god nas oči vode pred sramotom, pred mukom“, stanu jaukati i plakati žene. —

Kao munja proleti ovaj glas cielim gradom. Sve živo grne prama trgu sv. Križa i sve odobrava ponudu Blaževu i zaključak naroda, da treba bježati pred Turčinom, te zakloniti se u Ugarsku.

„A ljudi Božji“, krešti nadalje Ferbarić ljudstvu, „tu ne treba oklievati, da ne bude prekasno. Ajte umah kući, poberite sve, što imate: blago, marhu i rubeninu, odjeću i što se nosit dade, da još ove noći pred zorom možemo krenuti iz nesretne ove zemlje.“ —

„Ajdmo, ajdmo“, viče narod, ni ne znajuć u strahu i zdvojnosti, što govori.

„O pol noći sastat ćemo se ovdje; na ovom mjestu“, viče iz svega grla Ferbarić. —

„Šuti, kukavice stara“, zagrmi iza njega orijaški glas.

Uplašen, ogleda se krojač, tko ga to prekida. Za sobom vidi čovjeka visoka stasa, plemenita lica, u hrvatskom častničkom odielu. Bio to podžupan županije, i ujedno zapovjednik tvrdje Križevačke, Franjo Orehovački, rodom Križevčanin, hrabar vojnik, i obljubljen u puku. Došao je k službi Božjoj, te idući kroz svjetinu, razabra, što se tu namjerava.

„Šutite starče“, nastavi on malo blaže. „Da mi nije do siede vaše glave, dao bi vas okovati, pa baciti u tamnicu, da promišljate, što to znači dizati narod na bieg, na kukavštinu. A ljudi Božji“, okrenuv se pram narodu, „ja vam se čudim, kako vas je mogao samo glas o Turčinu tako zastrašiti, da ste posve izgubili glavu. Ostaviti dom, blago, imetak, zavičaj svoj i to jedino iz straha. Jeste li vi Hrvati, nije li vas sram? Ta tko zna, jeli Turčin i dodje do nas? Pak ako i dodje, branit ćemo se, kako su se branili naši otci, a i mi sami prije nekoliko godina. U najgorjem slučaju povući ćemo se u tvrdju, pak braniti, kako se to pristoji narodu junačkomu. Bog, koj nas je štitio do sada, štitit će nas i od sada. —

Mrmljanje nastane pukom. Većina jih kima glavom, kao da ne vjeruje ovim riečim. „Slabi smo, vojnika je malo, tko će nas braniti“? čuje se iz više strana.

„Nemojte tako ljudi, gospodin podžupan pravo govori, nemojte praviti sramote hrvatskomu rodu“, začuje se mladjani kriepki glas. Mladić oko dvadeset godina popeo se do podžupana na humak, na kojem je prije Ferbarić stajao. Odjeven je u svetačne gradjanske haljine. Po prsluku plavetne boje i po vrpci iste boje na šeširu, mogao si poznati, da spada u mlinarski ceh. On je progovorio ove rieči. Liepo mu se lice žari oduše-

vljenjem, ne vidi se na njem strah, već upravo gniev nad slabošću i strašljivošću zemljaka. „Ha, Stjepan Maljak“, mumljaju kao začudjeni mužkarci.

„Sin mlinara iz biskupova mlina“, znatiželjno će žene.

„Brat Jelin“, šapću si u blizini sakupljene djevojke.

„Jest, ja Stjepko Maljak“, nastavi sa ponosom mladi i oduševljeni mlinar, „ja sam, koj sam rekao, da naš podžupan pravo veli, da je sramotno, što ste nakanili učiniti. Ne čudim se slabim ženam, ali vam se, muževi i mladići, čudim. Pa i vi meštri, članovi slavnih cehova, i vi da ste tako strašljivi? Ta svake godine na Sviećnicu slušamo u skupštinah, kako su nam otci naši prije šestdeset godina junački branili grad proti Solimanu sultanu, a prije trideset i sedam godina proti divljemu Ulaman paši. Srdce mi se tada vazda širi s ponosa, kad to slušam. Ha kako je to bilo prije trideset i sedam godina na gušćerovačkom polju liepo, kako dično! Naš ceh, braćo mlinari, ujedno sa braćom mesari, prvi je udario na neprijatelja, za njim i braća kovači, a bora mi nisu zaostala ni braća čizmari; opančari i tkalci osokolili se pa i oni sjeci, tuci, — padaj turska glavo, ne bilo ti traga!

„Oj liep je to bio dan. Zar ne, vriedni starci i starice, koji ste bili svjedoci te slave i dike naše? Zar ne? Što vam nije srdce plivalo od radosti i ponosa, kad vam je poslije dovršena boja, pokojni slavni ban Nikola Zrinski, ovdje pred ovom crkvom, pred svimi velikaši i ostalom vojskom javno rekao: „Vam vriedni Križevčani, vam, vašemu junačtvu imamo zahvaliti toli dičnu pobjedu“. „Tomu neima ni četrdeset godina. Osim nas mladića, skoro isti ljudi, koji i onda, a onda tako slavni, a sada tako kukavni, onda dičeni i slavljeni radi junačtva, a sad da bježimo kao kukavice, da ostavimo

sladki naš zavičaj, da se osramotimo za sve viekove. Križevčani toga lje ne će učiniti“!

„Il možda vi plemenita braćo seljaci Erdovčani, Dijankovčani, Lelenčani, Kalničani, Zaistovčani, Visočani, možda vi hoćete da bježite pred Turčinom? Vi, vaši su djedovi divljega Tatara, neprijatelja još strašnijega, nego što je Turčin pod pećinom Kalničkom skršili, pa tim plemenštinu zadobili, vi da bježite glavom bez obzira? Osramotili biste i okaljali junačke djedove svoje, nevriedni bi postali plemenštine svoje!.. Oj ne, braćo gradjani a i vi braćo seljani ciele okolice plemeniti il slobodnjaci ili kmetovi, mi ne ćemo bježati, već ćemo se oboružati, te oružanom rukom, junačkim srdcem dočekati krvnika roda našega. A Bog, koj je bio u pomoć djedovom našim, koj je i nam prije nekoliko godina pomogao, Bog će blagosloviti to oružje naše, Bog će uslišati molitvu našu, te dati, da se obranimo, da oslobodimo mili naš dom, sladki naš zavičaj. Ako nam je pak umrieti i propasti, to umrimo i propadnimo radje kao ljudi braneć svoje ognjište, nego da životarimo, razpršeni po tudjem svietu kao cincari i cigani“. —

Mladić doče. Govoraše toli čustveno i toli oduševljeno, da su mu rieči morale doprieti do srdca slušatelja. —

„Živio Štefo“, zagrme cehovski mladići, mladi Križevčani, „mi ne ćemo bježati, tako nam Boga“! „Ne ćemo ni mi“, viknu seljaci plemići Arki, Drugčevići, Juršetići, Ožegovići, Mrazovići“. —

„Oj nemojte ljudi slušati ovoga dječka“, zajauče neka majstorica, „ta što je to vidjelo, što je to čulo, što to zna? Oj poklat će nas sve Turci, kako su poklali nekad Čazmance i Dubravce. Al to je još najmanje, al kako će nas prije mučiti, kako sramotiti! Oj bježmo

radje, bježmo kamogodj, samo da utečemo prokletomu Turčinu".

„Oj klat će nam na oči djecu našu, bježmo, bježmo", stanu vikat, i lelekati žene, tako gradske kao i selske.

Plač taj i jauk žena oslabi opet u puku hrabrenost, koju je u njem uzbudio Stjepko. Neodlučnost, strah i zdvojnost vidi se opet na licu naroda.

Cielo to vrieme stajaše na zid od crkve naslonjena neka djevojka, krasna, visoka. Odjevena je u tanko bielo ruho, kako su se u ono vrieme i gradjanske i seljačke djevojke odievale. Bujna, plava kosa, spletena u debelu kitu, spušta joj se niz ramena. Može joj biti 18 godina. Stojeć skoro na najvišem mjestu, mogla je sve, što se je na trgu zgadjalo i govorilo, čuti i vidjeti. Na liepom bieloputnom licu djevojke vidio si skoro muževnu odvažnost. Neuztrpljivo i zlovoljno slušaše ona nagovaranja Ferbarićeva na bieg; veselo užagriše joj se oči, kad je njega prekinuo podžupan Orehovački, a ponosom i vatrom zasjala su joj lica, kad je govorio Stjepan Maljak. Djevojka je ova sestra Stjepkova, imenom Jelena. Jedno vrieme stoji ona neodlučna, što da čini, al na jedanput zažare joj se lica, te poleti medju plačuće žene.

„Oj drage žene", poče ona uzvišenim zvučnim glasom, „zašto parate srdca muževom i otcem vašim. Jeli to liepo od vas, da nagovarate muževe na kukavštinu i sramotu na — bieg"? Oj vi, — ta strah vas je svladao, te ne znate, što govorite! Ta tko je više priviknuo domaćemu ognjištu, nego mi žene. Ako ideš za muža iz gornjega grada u dolnji, ako se udaješ iz svoga u bližnje selo, nesretna si zato, jer veliš, da ti je dalek tvoj dom, tvoja rodna kuća. Pa vi sada hoćete u tudji sviet, medj tudje ljude, gdje se tudji jezik govori,

gdje tudji običaji vladaju, gdje bi se razpršili na sve strane susjed od susjeda, rod od roda, brat od sestre, svoj od svoga, otac i majka od djece svoje? Pa jesmo li mi zato, jeste li na to mislile? Tko će nam pomoći u tudjini, tko će nas razumjeti, tko će se smilovati nevolji našoj? Tudja zemlja tuga je golema. Oj smatrat će nas za skitalice, za cigane pa postupati s nami tako. Oj bolje, da umremo braneć svoj dom na svojoj zemlji, na svom ognjištu, bolje, stoput bolje! A možda nam se Bog dragi smiluje, pa ćemo se obraniti te slobodni ostati u svojoj kući, uz svoja polja, uz svoje livade, uz svoje gorice, uz svoj rod, svoju braću. Oj da, smilovat će se dobri Bog, posluhnuti će molitve naše, smilovat će se suzam našim, ne ćemo se trebati dieliti od zemlje drage, gdje nam je sunce Božje prviput ogranulo; ne ćemo se trebati dieliti od mjesta nam milih, od svetih crkva naših, nećemo trebati ostaviti grobove svojih milih roditelja! Oj zemljo draga, zavičaju mili, ako si i nesretan, ipak si nam mio i drag. Oj nikad, nikad ne dielimo se od tebe“!

Suze su oblile djevojku kod ovih posljednih rieči. Tronutim srdcem slušaše narod djevojku, a kad ona svrši, zaplače sve, mužko i žensko, malo i veliko. Al to ne bijaše više plač zdvojni, plač kukavštine, već suze ljubavi napram nesretnomu domu svomu, suze oduševljenja, suze odanosti u volju Božju.

Zvona zazvone na tornju sv. Križa. Zvuk njegov zvučio je u srdcu naroda kao i posljednje rieči djevojke Jelene. Zvona prestanu, tišina nastane. —

„Pravo si rekla, djevojko“, ozove se starac svećenik, župnik gradski, koj se je posljednje vrieme takodjer umješao u narod,“ domovina naša draga, ako je i nesretna, ipak nam je mila. Od nje se ne dielimo nikad“.

„Nikad, nikad“, uz suze šaptaše narod. —

„U crkvu hajdmo“, nastavi župnik, „Svevišnji neka nam bude milostiv, nam i domovini našoj dragoj“.

Posluhne narod, i smiren krene u crkvu.

II.

Služba Božja minula. Prama velikomu oltaru, nad kojim se je dizalo prekrasno mramorno razpelo Spasitelja svieta, tišče se narod. Baca se ondje na koljena, suzne oči svoje diže prama križu, a usta mu pobožno šapću psalam, koj se u vrieme rata moli: Bože, ti si utočište naše, i jakost naša: Pomoćnik naš u nevoljah, koje nas postigoše silno. Zato se ne ćemo bojati: Jer ti o gospodine moći i kreposti, ti si s nami, ti si branitelj naš. —

Utješen, ohrabren, ter odan u volju Božju izlazi narod iz crkve. Medju posljednjimi izlazi i odvažna Jelena. U molitvi našla je još veću jakost, još veću hrabrost muževna njezina duša. —

Pred vrati crkvenimi stoji podžupan Orehovački, razgovarajuć se sa župnikom, koj netom izadje iz crkve. K ovoj dvojici pridruži se neki oficir njemačkih draguna. Odielo mu se blišti. Stasa je visoka, lica prilična, ali iztrošena, ridje, dugoljaste brade. Obličje mu odaje više lukavost i drzovitost, nego pravo junačtvo. Može mu biti oko četrdeset godina.

Jelena je morala upravo kraj ovih proći. Opazi ju podžupan, pristupi k njoj, te joj reče: „Hvala ti djevojko. Odvažnošću svojom mnogo si nam pomogla. Junačke tvoje rieči ohrabrile su bolje narod, nego sva naša dokazivanja. Tebi i tvomu junačkomu bratu, čast i poštenje“.

Djevojka se porumeni: javnim takovim hvalam nije bila vikla. Al brzo se razabere ter odvrati: „O dao

dobri Bog, gospodine, da nas nesreća mine, da me ne budu proklinjali, što sam ih tako savjetovala“.

Oboriv čedno oči, htjede djevojka dalje; ali joj put zakrči onaj njemački oficir, staviv se tik pred nju. „A zašto nas ostavljaš tako brzo, krasna djevojko“, progovori joj on. „Ta ljepota, kakva si ti, spadaš u naše kolo a ne medj seljačku prostotu, koja te cieniti ne zna“. Smiešeć se razuzdano upili mačje svoje oči u djevojku, a drzovito htjede joj rukom pogladiti lice.

„Pustite me, gospodine“, odvrati djevojka, izvinuv mu se, te omjeriv ga ozbiljnim, oštrim okom, „idem potražit brata, pak ćemo zajedno kući“.

„Za časak samo ostani“, drzovito će Niemac, staviv se još bliže pred djevojku „Za časak samo da se nagledamo junačkoga i liepoga lica tvoga“.

„Pustite, gospodine, djevojku u miru“, ozbiljno će na to podžupan Orehovački, povukav Niemca od djevojke. „Naše djevojke nisu vične takovu laskanju. Vi ju vriedjate“.

Jelena se izgubi u hrpi žena.“

„Ha, ha, ha, nasmija se Niemac, da što? Vriedjam? Selsku djevojku da vriedjam? Ala ste vi Hrvati dosadni tim svojim poštenjem i kreposti. O da se mogu jedanput osloboditi dosadne ove zemlje, u kojoj neima upravo nikakova života!“

„Gospodine, vi zaboravljate da sa Hrvatom govorite“, prekine ga podžupan. „Da vas ne čujem više nikada tako govoriti o mojem narodu, čij vi kruh već mnogo godina jedete. U ostalom budite uvjereni, da bi nam Hrvatom još milije bilo, da se možemo osloboditi vas oholih tudjinaca.

Krv udari u lice Niemcu, iz očiju mu sievne ljuti bies, ruka segne za mačem, — al brzo se svlada, te reče Orehovačkomu: „Nemojte podžupane, šale ozbiljno

tumačiti. Ja sam se samo šalio.... — U ostalom ludo je od mene, što sam se i šalio, jer nije vrieme za šalu. A sada idem, da navrebam, gdje je taj kleti Turčin. Sutra ću vas, podžupane, obaviestiti, gdje je, da se znamo pripraviti. O onda, podžupane Orehovački, onda će biti prilike, da pokažete svietu, kakovi su Hrvati junaci. Možda vam poslije toga ne će trebati više tudjinaca, da vam brane domovinu."

Na to se nakloni na vojničku, i izgine u svjetini, koja se je počela, oko gospode sakupljati.

„A tko je ovaj čovjek", upita starac župnik podžupana. ?

„A kukavica", odvrati podžupan, još uviek razdražen pravednom srčbom, „kukavica, kakove nije sviet vidio"... „To vam je Niemac, Gjuro Štumberg, pod opravom vojničkom sakriti razbojnik. Već preko deset godina boravi ta hrdja u Hrvatskoj kao častnik njemačke vojske. Bio kapetanom ovdje i ondje, a svagdje počinio mnogo bezdjela (zla). — Ta poznato vam je, što se zbilo prije četiri godine kod Jastrebarskoga. Kao kapetan Karlovački napao je selo i gradić kaptola Zagrebačkoga Petrovinu, po bielom danu stao harati i robiti po selu bezdušnije nego Turčin, oplienio sve, te se sa plienom vratio mirno u Karlovac. Potužili se proti tomu stališi naši na saboru, svrgli ga do duše za vrieme njemački generali službe, al evo ga opet imenovalo zapovjednikom gradića biskupova Gradca. Danas je došao, da mi se, kao takav predstavi, pa da me tobože upozori na pogibelj, koja nam prieti od Turaka. Oj ne mogu vam reći, kako se lecam toga čovjeka, ja ga držim za svako zlo sposobna. Volio bih hiljadu puta, da neima ni njega, ni njegove čete ovdje. Svojom nadutošću, svojom razbojničkom ćudi priečit će nas u obrani domovine naše!"

Dok je podžupan njemačkoga toga oficira župniku i okolo stojećim tako opisivao, proturala se kroz ljudstvo do njega dva gorostasa u vojničkom odielu. Jedan u kapetanskoj uniformi, preko šest stopa visok, dugih brkova, oštrih očiju, vojnik od pete do glave. To je kapetan tvrdje Koprivničke, Petar Stoić. Drugi bijaše odjeven, kako se sada naši graničarski šerežani nose. Oružje okovano mu srebrom. Visok je kao i kapetan Stoić, nu ledja su mu znatno širja, i obličje još oštrije. To je Pavao Radašin, vodja haramija u Ivaniću.

„Dobro došli junačka braćo", pozdravi jih srdačno podžupan Franjo. „E glej pa i ti Radašine. Tebe se ne bih mogao nadati danas u Križevce, ta čujemo, da su vas u Ivaniću već obkolili Turci!"

„E gospodine, to još nisu, ali će bora mi naskoro. Ako ne bude sloge i junačtva, zlo i naopako. Pa zato upravo poslao me zapovjednik moj, Sladojević Gjuro k tebi i ovomu kapetanu, da se dogovorimo, što i kako ćemo, da nas ne proguta divjak".

„Da na dogovor smo došli k tebi, brate Franjo! Ti si junačke desnice, a uz to si i uman. Tvoj će savjet mnogo vriediti", potvrdi kapetan Stoić. —

„Ajdmo braćo u tvrdju", reče podžupan. Zatim se obrati prama narodu, te zaori gromkim glasom, koj se po čitavom dolnjem gradu razliegao: „Čujte, braćo Hrvati! čujte me svi sudci plemenitih sela, svi starešine i priseżnici ostalih obćina naše županije, koji se god nalazite ovdje, saberite se umah u tvrdju, u županijsku zgradu na dogovor. Ujedno pozivljem i vas, slavna gradska gospodo, sudci i zastupnici tako gornjega kao i dolnjega grada, glavari cehovski, dodjite i vi na dogovor da viećamo, kako ćemo braniti okolicu i grad naš!.. A ti, narode, počekaj ovdje časak, te ćeš

čuti, što ćemo zaključiti. Nemojte ljudi klonuti duhom, — Hrvati ste, Bog će dati, sve će dobro biti". —

Podžupan krene sa prihoduici prama tvrdji. Na putu medju ljudstvom opazi junačkoga mladoga mlinara sa sestrom Jelenom. —

„A zdravo, junački mladiću", pozdravi ga podžupan. „Ajde i ti s nami. Nisi doduše ni sudac, ni prisežnik, nit gradski zastupnik, ali si junak sborom i tvorom, a takovih upravo trebamo sada. Ajde s nami u vieće... A tebi Jeleno", obrativ se napram djevojki, nastavi umiljatijim glasom, „još jedanput hvala. Žao mi je, što te je onaj njemački divjak uvriedio. Oprosti. Ja nisam kriv. S Bogom Jeleno!"

„S Bogom", šapne Jelena i rumen joj se razli bielimi obrazi.

„Pričekaj me ovdje, sestro, dok se vratim. Idem kad me g. podžupan zove", reče Stjepko, krenuv za častnici u tvrdju.

U staroj županijskoj zgradi, nekadanjoj kraljevskoj palači, koja je cielu južnu stran tvrdje Križevačke zauzimala, te se od sadanje Vuščićeve pa sve do Kamenjakove kuće protezala, sabrali se svi pozvanici ujedno s oficiri tvrdje. Viećanje započe. Duša svemu bio je podžupan Orehovački. Svi su u njega upirali oči i misli svoje, ujereni, da jedino po njem može pomoć doći. —

Franjo Orehovački bio je sin kastelana županije Križevačke, plemića iz Kalničke okolice. Rodio se u Križevcih, i kod franciskana Križevačkih prvu obuku dobio. Fratri upoznali njegove duševne sposobnosti, te ga poslali u samostan Pavlina u Lepoglavu, gdje se je do 18. godine učio sve, što su ga Pavlini, medju kojimi je bilo i dosta učenih ljudi, učiti mogli. Bio bi i dalje učio; no tužno je bilo ono vrieme za domovinu našu, te je morao pero i knjigu zamieniti mačem. Kao voj-

nik izkazao se on tako, da su ga njemački generali imenovali častnikom carske vojske. No čim nastade mir, ostavi on carsku vojsku, jer mu nisu Niemci, koji su u vojski sva važnija mjesta zauzeli, nikako mogli omiliti. Vrati se u osakaćenu, od Turaka skoro uništenu županiju Križevačku, i tu postane sudcem, a za malo i podžupanom Kao takav pošao je godine 1587. proti Turkom, te se je u bitci kod Ivanića izvanrednim junačtvom odlikovao. Ban Tomo Bakač javno ga je pred cielom vojskom odlikovao, te ga ujedno zapovjednikom tvrdje Križevačke imenovao, koju su službu do onda samo višji njemački oficiri, pače generali obnašali. — Tako se je zbilo, da je u vrieme naše pripoviesti Orehovački bio i glavom i županije, jer mjesto vrhovnoga župana nije bilo popunjeno, a i ujedno glavom vojničtva u tvrdji Križevačkoj. Bilo mu tada 35 godina. —

„Braćo kako vidimo“, uze on govoriti sakupljenim, „pomoći se od Beča, a niti od našega junačkoga bana ne možemo nadati. Ostavljeni smo dakle sami sebi. A vojnika imamo veoma malo. Evo Križevačka tvrdja ima jih samo 600, a po okolici jih ima jošte samo 400, a to su većim dielom sami Niemci. A koliko je vas u Koprivnici vojnika?“ upita kapetana Stoića. —

„U tvrdji 1000, a po okolici 100“, odgovori on.

„U Ivaniću jih ima takodjer samo 1000“, doda tužno haramija Radašin. —

„To je zlo, braćo“, nastavi Orehovački, „a Turaka ide na nas 15.000. Narod se dakle mora uzdati u svoje sile. Narod, braćo, neka se oruža. Više je puta pokazao narod, što može. Koliko ja poznam naš narod, nije baš lošiji od drugih samo ga treba uzplamtiti, pa će čuda od junačtva praviti, kao nekoč na gušćerovačkom polju a i sada prije četiri godine kod Ivanića. Prvo je dakle, što nam treba činiti, oboružajmo narod. Tako mi u

ovoj okolici, tako vi Koprivničani, a i vi Ivančani ako nije kod vas već kasno. Drugo zavjerimo se, da ćemo jedan drugomu u pomoć. Hasan paša smiera na naše tvrdje: Ivanić, Križevce, Koprivnicu. Nemojmo pustiti, da on mirno udara na jedne, a drugi da mirno čekaju u zapećku, da svladav prvoga udari opet na drugoga, onda na trećega, pa nas tako po redu jednoga za drugim smrvi. Već gdje se god zaustave Turci, ili pred Ivanićem ili pred Koprivnicom, svi, braćo, složno iz ciele naše okolice, narod i vojnici pohrlimo onamo, pa što Bog dade i sreća junačka!“

Burnim odobravanjem prihvate poglavari tako gradski, kao selski predlog vrloga podžupana, te obećaju u ime naroda, da će se boriti do zadnje kaplje krvi za dom i zavičaj svoj. A isto tako pruži kapetan Koprivnički a i vojvoda Radašin podžupanu svoju desnicu u znak zavjere, da će u ovoj svetoj borbi uzajemno raditi, uzajemno si pomagati. —

Skupština se razide, da priobći narodu zaključak. Bubnjari gradski bubnjaju po gradu: „Sve što može oružje nositi, od 16-godišnjega dječaka do sieda starca, sve neka se oruža. Tko oružja neima, dobiti će ga u tvrdji. Sutra u zoru neka se sakupe gradjani, plemići, seljaci na velikom pašnjaku Trsteniku, gdje će ih gospoda oficiri vježbati u baratanju sa puškom, sabljom i lumbardami.“ Sav je narod jednodušno pozdravio taj zaključak.

Sa prozora dvorane, u kojoj se skupština držala, gleda podžupan Franjo, kako se sviet razilazi. Sa veseljem motri on, kako se ljudi vatreno rukuju kako jedan drugoga hrabri, bodri i sokoli.

Kod mosta, koj je od vrata tvrdje u dolnji grad vodio, dočeka Jelena brata svoga. Živahno joj on kaziva, što su zaključili u vieću. — Opazi jih sa prozora

podžupan. Oko mu dulje vremena počiva na djevojci. Rumen oblije mu plemenito lice. — „Ta ne znam", poče sam sobom, „što mi je? Ova me djevojka svojom milotom i hrabrošću očarala". I dalje gleda za djevojkom. Ona, razstav se medjutim s bratom, koj se natrag u tvrdju vratio, kreće dolnjim gradom prama Trsteniku.

„Ah, što sam počeo djetinjati," nasmije se on turobno. „I to sada u ovo vrieme, gdje mi dušu posve druge misli zanimati moraju"... Opet pogleda kroz prozor. Oči mu se zaustave na oblaku jednom, što se je u daljini na jugu iztočnoj inače skroz vedroj strani nebeskoga svoda pokazao. Tamno crljeni oblak bivaše sve veći i veći. —

„O Bože, Bože," uzdahne Orehovački, „to je žar plamena, to je požar — požar oko Dubravčaka i Križa. Oj nebo, zažareno plamenom gorećih kućišta nesretne mi domovine!" Suza zasja na junačkom mu licu, i on prignuv koljeno pred križem, što je resio dvoranu, te dignuv ruke, zavapi molećim glasom: „Oj Bože svemogući pomozi, pomozi nesretnomu narodu hrvatskomu!"

III.

Četvrt sata hoda od Križevaca na mjestu, gdje se potočić Vrtlin, koj duž cieloga grada teče, u potok Glogovnicu izlieva, stajaše u ono doba poveći mlin gospoštije Gradečke. Pred mlinom maleno je dvorište, a malo dalje uz potok Glogovnicu mali vrtić. Svigdje vlada red i čistoća. Danas kao na blagdan župe miruju mlinska kolesa. Podne je. Jakov Maljak, stari mlinar, sjedi na klupi pred mlinom. Starac moli čislo. Glavu je podignuo prama nebu, prem on ne vidi Božjega sunca — jer je već preko 10 godina sliep. Vraćajuć se iz grada

kući, navrati se k njemu susjed mlinar iz Gjurgjičkoga mlina, pa mu stane pripoviedati, što je u gradu čuo i vidio: da je Turčin prodro u Hrvatsku, da je već blizu Ivanića, i da je naumio upravo na Križevce. Zatim povieda cieli dogodjaj današnjega jutra, kako je Blaž Ferbarić nagovorao sviet na bieg u Ugarsku, kako je sviet već na to pristao, al kako je od toga narod odvratio podžupan Orehovački, i to najviše s pomoćju njegove djece, kako je Stjepko junački narodu govorio, a Jelena da je sve do suza ganula.

Sluša starac, prepada se od straha pred Turci, al kad začuje od susjeda, kako su se njegova djeca junački poniela, kapnu mu suza radosti iz ugaslih očiju niz upala lica.

„O Bog vas blagoslovio, djeco moja draga"! — Ode susjed. Bielko, veliki ovčarski pas, ostane sliepcu jedini drug.

Već su i dvie ure preko podne mogle proći, a djeca mu se još ne vraćaju iz grada. Zabrinuto kreće već starac glavom napram gradu. Za čas stane pas veselo lajati i naviestati mu, da se netko od domaćih približaje; al u isti čas ljuto zacvili on, a starac se prestraši. U to dobježi u dvorište Jelena, sva zasopljena i prestrašena.

„Ajdmo u sobu, otče", hitro reče ona otcu, „U sobi kazat ću vam sve". —

Dovukav starca u sobu zaključa vrata. Pogleda na prozor, ne vidi nikoga osim psa, koj za nekim, koj je već valjda dalje odmaknuo, srdito laje. Ona odahne malo, pa stane ovako otcu: „Ala sam se prepala toga čovjeka! Prije nego vam to pripovjedim, kažite mi, je li znate za strahovitu viest?" —

„Znam diete moje", tužno odvrati starac, „znam za nesreću, koja nam prieti. Pripoviedao mi je susjed iz Gjurgjičkoga mlina. Budi nam na pomoć, otče ne-

beski! Kazao mi je takodjer susjed, kako si ti i bratac Stjepko odgovarali sviet, da ne bježi iz dragoga zavičaja već da se uzda u Boga i njegovu svetu pomoć. Dobro ste učinili, djeco draga! Sjetih se, kako je bilo prije trideset godina. I ja onda nagovarah na hrabrost sugradjane svoje. Onda je bila majka vaša uz mene. Ah sada je neima više..! Ali hvala Bogu, vi ste mi ostala djeco draga... Oj djeco, vi ste dika moja i život moj!“ — Zaplače starac. Kćerka ga djetinjom ljubavi poljubi.

„Ali gdje ti je bratac, Jeleno“? upita starac umiriv se malo. „I čega si se onako prepala? Ded kazuj.“

„Ah otče“, odgovori djevojka, „skoro je i smiešno. Sada se sama sebi čudim, kakov me je strah obišao. Evo, da vam kažem.“

„Kad sam iz crkve izašla, stajao je daleko od vrata naš g. župnik sa g. podžupanom. Morala sam upravo kraj njih. G. podžupan me pohvali, što sam žene tješila, da ne plaču, pa da ne nagovaraju muževa na bieg. Htjedoh dalje. Al evo pred mene stupi nekakav njemački oficir, stane mi nešto neslana govoriti, te me ne pusti dalje, hoteć mi gladiti lice. Na to ga rine od mene g. podžupan i ja pobjegoh medju ljude.“

Da je starac vidio, bio bi opazio, da se je liepo lišce Jelenino svaki put, kad je ime podžupana spomenula, malo porumenilo. „Brata pozovu na skupštinu u tvrdju, i kad se je iz nje vratio, reče mi, da će istom na večer kući; jer da će se po želji podžupanovoj muštrati sa cehovskimi mladići. Pojdem sama doma. Htjedoh priečki živicom do potoka Vrtlina, al kad tamo, kraj zadnje kuće u gradu, opazih opet onoga oficira na konju, gdje opet svoje mačje oči u mene pili. Ja brzo krenem prama posrednjemu putu, pridružim se djevojkam iz Karana i Prikraja, te pojdosmo u družtvu

zajedno. Na Trsteniku razstanem se sa djevojkami, podbrusim pete prieko pašnjaka, ali kad se primaknem našoj živici, evo za grmljem spazim kacigu vojničku, a u tren skoči s konjem pred mene konjanik — isti onaj Niemac. Kliknuh od straha, pa bjež, što igda brže mogoh prama mlinu, a on na konju za mnom, vičuć: Stani, stani, liepa djevojko. Istom kod plota od dvorišta morao se je zaustaviti. I tako doletih sva prestrašena k vam, dragi otče!" —

. Starac zabrinuto kima glavom. —

„Skoro me je stid", dalje će djevojka, „što sam se toga tudjinca tako prestrašila. Mogla sam ga ozbiljno upitati, što će, pak, ako je na kakovu neslanu šalu mislio, omjerit ga valjano, da ga prodje volja šaliti se s hrvatskimi djevojkami." —

Tako Jelena u svojoj nedužnosti i ponosu djevojačkom. — „Oj bolje, bolje, diete moje, da si pobjegla. Ne poznaš ti njemačkih vojnika... Dao Bog, ne vidila ti nikada više toga bezsramnika!" —

Djevojka pogleda kroz prozor, i vidiv, da je na okolo sve mirno i da se je isti Bielko mirno pod klup legao, odključa vrata te podje za poslom. Podvori najprvo otca kratkim objedom a zatim stane vršiti poslove u kući i okolo kuće. Tako dodje večer.

Zvono sa sv. Križa odzvoni već večernji pozdrav. Jelena priredjuje malenu večeru. Malen oganj, što gori na malenom kominu kraj peći, razsvietljuje takodjer sobu. Zamislila se djevojka. Zgode, što ih je danas doživila, vrte joj se po glavi. Zamišljenu prene iznenada strahoviti urlik psa na dvorištu. Lecnuv se, bježi pram vratam, al u to otvore se vrata i u sobu bane — drzoviti Niemac Gjuro Štumberg.

Djevojka vrisne od straha. „Ta ne boj se krasno diete. Nišam ja tako strašan, a osobito ne prama tako liepoj

djevojki, kako si ti misliš", reče on, pruživ ruke napram Jeleni.

Jelena se sabere. Prezirno pogleda Niemca. „Gosdine, što tražite vi ovdje? Što želite od nas"? upita ga odrešito.

„Oho, ne tako oholo, liepa moja Hrvatice", smije se Niemac. „Koga tražim, pitaš? Valjda ne ovoga sjedoglavca, nego tebe zlato moje! Tebe tražim. da si i sto milja odavle prošla, bih te potražio!"

„Gospodine! kojim pravom osudjujete se vi tako sa mnom govoriti. Ako neimate drugoga kakova posla s mojim otcem ili bratom, to vas molim, nosite se u mah iz ove kuće", ljutito mu odsječe Jelena. —

„Gledj, gledj ti nje", nakesi se nepozvani prihodnik. „Ma ja te ne slušam. Evo sjest ću, da se malo porazgovorimo". I sjede na klup za stol prama starcu.

„Gospodine, tko ste, i zašto nas bunite u našem miru, u našem domu"? ozove se ozbiljnim glasom sliepi starac.

„U vašem domu? Što buncaš, starče? Ovo nije tvoj dom, ovo je vlastničtvo gospoštije Gradečke, a ja sam sada gospodar na Gradcu. Pop, biskup, neima ovdje više ništa. Od samoga cara imenovan sam ja, kapetan Gjuro Štumberg, zapovjednikom u Gradcu, a po tom spada pod mene sve: ja sam gospodar grada, livada, vinograda, mlina, mlinara a i tvoje liepe mlinarice", drzovito uztvrdi Šumberg.

„Ako je tako, gospodine", odvrati mirno starac, „e dobro. Ja ću vam platit najam (census). Ov koj dan poslat ću sina svoga u Gradec, da namiri našu dužnost".

„Ha, nisam ja po to došao", odsječe Niemac. „Čuj me, starče, čuj me djevojko. Ti si mi djevojko omilila. Kad te vidih i čuh danas u jutro, kako si junački onim kukavicam govorila, nešto mi šapne: ova djevojka

mora biti tvoja. Ja sam vojnik, neimam mnogo šarati. Čujte me dakle. Ti, djevojko, hodi sa mnom, bit ćeš mi ljubom, gospodaricom. Ja sam čovjek bogat; ne će ti biti zlo, štogod si zaželiš, biti će ti. Ne ćeš trebati kukati uz kakova prostaka. A i za vas ću se starče, poskrbiti. Kupit ću vam mlin ljepši i bolji, nego što je ovaj. U njem ne ćete biti najamnik (arendator), već svoj gospodar. E, starče, djevojko, kako vam se to vidi?".

Pohotno žmirka Niemac na djevojku. Ona kano gromom ošinuta, stoji jedno vrieme, zatim ju obliju suze.

„O Bože, Bože," zavapi ona plačno, „nisam, nisam mislila, da ću tu sramotu ikad doživjeti".

Sliepi starac ustane sa klupe. Lice dosad mirno, kao da se je preobrazilo. Pravedni gniev vrije mu na obličju kao da sieva munja, koja će uništit bezobraznoga Niemca.

„Čovječe, hvali Bogu, da sam sliep i nemoćan; jer bi te ubio za ovu pogrdu, koju si nanio sada meni i djetetu momu... Da ti prodam diete svoje, kćerku, koju ljubim više nego život svoj, nju, da ti prodam, da ti bude bludnicom, tražiš... Oj kukavice njemačka! Znaj, da me ne bi blago svih carstva ovoga svieta moglo sklonuti, niti sve muke, koje i najveći krvnici izmisliti mogu, ne bi me prisilile, da okaljam samo jedan vlas na glavi djeteta svoga... Oj nosi se, čovječe, odavle, nosi se. Oj vi ste tudjinci mnogo toga oteli nam Hrvatom; ne mislite, da ćete nam oteti i poštenje"! —

„Ma ne biesni tako, luda glavo," bezobrazno će Niemac. „A ti djevojko ne slušaj ove sliepe lude. Budi pametna. Ta za mene se otimaju žene i djevojke cieloga svieta, a ti promišljavaš jošte, bi li pošla sa mnom, ili ne! Biti ljubom gospodina, junaka, velikaša, bogataša, kao što sam ja, nije šala! Čuj me, liepa dje-

vojko! Pojdi umah sa mnom. Takove sreće ne ćeš nikada naći!“ —

U to se naglo otvore vrata, a u sobu bane mladi mlinar Stjepko. —

„A tko je ova hulja, i što traži u našoj kući?“ zagrmi mladić, koj je čuo ove zadnje rieči Štumbergove, te trgnuv malu pušku iza pasa, naperi ju na Niemca.

Prepane se Štumberg, ali u čas izvuče široki svoj mač na obranu proti oružju mladićevu.

„Ha, ti si to, kukavice švabska, Štumberže. Bio oficir ili ne, svejedno mi je. Po Hrvatskoj si poznat kao hrdja, ništarija. Pošteno te je izpovjedio danas naš čestiti zapovjednik podžupan Orehovački. Misliš, da ti je to Petrovina, koju si kao razbojnik porobio. Na polje, na polje, bezsramniče i razbojniče!“ —

Štumberg škrine zubim, baci strieljovit pogled na mladića, na Jelenu, pa izpane iz sobe. —

Na dvoru skoči na njega pas, koj je cielo vrieme njegova boravka nemilo lajao i zavijao. Jedva se obraniv psu, preskoči plot i udari u jalšik, gdje mu stajaše privezan konj. Zajašiv konja, zagrozi se šakom napram mlinu: „Čekaj, derane, ti ćeš već pamtiti, tko je Gjuro Štumberg, a ti ohola djevojko, znaj, da što nisi htjela milom, to ćeš morat silom.“

„Ha, ha, ha“, nasmija se netko tik njega u živici. Razdražen obazre se Štumberg. Čovjek srednje visine, s balom platna na ledjih, stupi pred njega.

„Ha, ha, ha“, ponavlja neznanik, te nastavi u njemačkom jeziku, „kako vidim Gjuro Štumberg, nesretan u ljubavi“.

Štumberg čvrsto pogleda mjesečinom razsvietljena neznanca. —

„Ha je l' moguće? Šimune Lastoheru! Ti ovdje? Pa još kao platnar? Ta čuo sam, da si se poturčio, i postao begom u Virovitici“? čudeć se pita Štumberg.

„Dobrô si čuo, jedno sam i drugo. Danas platnar, a sutra Mustafa beg Virovitički. Ali ajdmo malo dalje od ovoga mlina. Taj vražji dječko mogo bi nam podsoliti pete. Ti moraš prama Gradcu i ja idem s tobom. Put nam je isti“.

Kolnikom, što vodi kroz spiranečki lug, krenu te dvie noćne protuhe prama Gradcu. Platnaru može biti 50 godina. Al gledom na njegovu živahnost i krepčinu tiela, držao bi ga čovjek za mnogo mladjega. Ružnu ulogu je igrao taj nitković u povjestnici naroda hrvatskoga. Rodom Niemac, došao je jošte posve mlad u Hrvatsku. Dotjerao do kapetana, i kao takovu bude god. 1555. povjerena tvrdja Kostajnica, da ju čuva proti Turkom; ali u zao čas. Izdajnika ovoga podmite Turci i on im ju izda. Pozvan pred ratni sud pobjegne nevidom u inozemstvo, gdje se skitao dulje vremena, dok ne prodje u Tursku. Ondje se poturči, bude Mustafa i postane begom u Virovitici.

Razgovaraju se živahno ova dva nitkovića. Platnar nagovara Štumberga na nešto. Ovaj pristaje i to odlučno.

„Imaš pravo, Lastoheru. Ta ludjak bi bio, da ne bi pristao uz tvoju mudru osnovu. Da živim u vojničkoj stegi, da se borim za ljude, kojih ne trpim — za ove jadne Hrvate da vojujem! — Ne, neka idu do biesa! Predat ću ih vam u ruke, poturčit ću se, pa onda zajašit te hrvatske kukavice, da budu pamtili Gjuru Štumberga“. —

„Tako valja, Štumberže, to je mudro rečeno“, pohvali ga pratilac. Ali sada žurimo se do Hasan paše u

naš tabor kraj Dubravčaka. S njim ćemo skovati osnovu. Ha, ha, ha, Hasan paša će poluditi od veselja, kada te dovedem k njemu. Njemu je do Križevaca najviše stalo, pa kad čuje, kako će ih lahko u ruke dobiti! O Štumberže ti ćeš biti sretan, liepa te budućnost čeka.“ —

„O vodi me k njemu“, sili Štumberg. „Upravo vruće želim, da se taj posao što prije svrši! Grom i pakao, za dva dana Križevci su vaši, a ja u njih gospodar. Ha, ha, ha!“

Dodju u Gradac. Štumberg zapovjedi, da se osedlaju dva konja, jer da ide sa ovim vriednim trgovcem, kojemu su putevi skroz poznati, uhodit (špionirat) tursku vojsku.

Za čas ostave ta dva nepoštenjaka Gradac, pa odlete cestom prama Dubravčaku, da izvedu djelo Jude Iškariota nad nesretnom Hrvatskom.

IV.

Zora je zarudila na iztoku dne 4. svibnja 1591. Sunce se još nije pokazalo. Crveni krvavi obruč pokazuje mjesto, gdje će se skoro pomoliti.

Velika vrata kraljevske palače Križevačke, koja su bila ujedno od južne strane ulazom u tvrdju, otvaraju se širom. Iz tvrdje izlazi četa od 600 momaka, ciela posadna vojska iste tvrdje. Predvodi ju na konju zapovjednik tvrdje poožupan Orehovački. Za njim jaše do 150 banskih banderialaca, a za ovimi stupa 150 pješaka banove vojske. Sliedi 100 haramija, a zaključuje povorku do 200 njemačkih mušketira. Po jučeranjem dogovoru ide vojska na vježbalište.

Dolnjim gradom poredalo se na iztočnoj strani gradjanstvo pod barjaci svojih cehova. Ima jih do 800, a na zapadnoj strani stoje u hrpah seljaci, skoro preko

polovica plemića okolice Kalničke. Ovih je skoro do 2000. Gradjani i plemići naoružani su prilično puškami i sabljami. Česte provale Turaka u ove krajeve prisilile su jih, te su si morali oružje nabaviti. Ostali seljaci naoružali se većom stranom sjekirami, kosami i t. d. Vojnici diele medju mladje i okretnije puške i samokrese.

Orehovački pozdravi narod i pohvali njegovu pripravnost.

Ciela četa krene sada prama Trsteniku, velikomu spašnjaku, što se na južnoj strani grada proteže. Tu razredi četu podžupan te započme vježbati narod u oružju. Vježbanje moglo je trajati jedno dvie ure. Sunce je već dosta odskočilo — tamno je i krvavo. Nesnosnu sparinu ćutila je ciela narav. Zadovoljno i ponosno gleda Orehovački, kako narod prilično vješto kreće s oružjem. Al najednom baci pogled prama Vrbovcu.

Livadom od Vrbovca jaše pram vježbalištu konjanik. Ne jaše, već upravo leti kano lastavica. Za čas je na Trsteniku. Upozna ga Orehovački. To je haramija, Tomo Skoković, kojega je on poslao, da se približi taboru turskomu, pa da motri kretanje neprijatelja. Podbode konja njemu u susriet. Sastanu se. Haramija sav je zasopljen — jedva diše. „Gospodine! Turčin je sa cielom vojskom već u Vrbovcu. Obišao je Ivanić, navalio na Božjakovinu, zauzeo ju u čas, a za pol ure već je bio pred Vrbovcem. Valjda je i taj već pao; no ja sam odletio, da te izviestim.“ —

„O Bože sveti, već u Vrbovcu“, iznenadjen rekne Orehovački. Pobliedi, no brzo se razabere. Pogled baci napram Križevcem. Sunce se sakrije. Sva okolica već zaudara dimom — požarom.

„Oj Vrbovac gori, Turci su već u Vrbovcu“, presenećen viče narod.

K njemu leti Orehovački.

„Junaci! nemojte klonuti duhom. Pogibelj istina je velika i blizu. Al evo i nas je liepa šaka, pa će nam i pomoć doći od Ivanića i Koprivnice. Ov čas mora nam stići viestnik iz Ivanića. Ivančani će sigurno za Turčinom u potjeru. Oni s jedne, a mi s Koprivničani s druge strane... pa što Bog dade."

Sve deblji i deblji oblaci dima valjaju se napram Križevcem. Zvona obližnjih crkva i kapela zvone, užasnim zvukom naviestaju svietu groznu nesreću, što je stigla biedni njihov zavičaj. —

„O Bože, Bože ti jedini možeš pomoći", moli se Orehovački, ne ostavi nas, ne ostavi nas sirote."

Siromašni narod ove okolice čuo je doduše, da je Turčin kod Siska, i da je nakan, kako i prije četiri godine, njihovu okolicu posjetiti; al ni s daleka nije mogao slutiti, da će on to u nekoliko ura učiniti. Ta još je jučer bio onkraj Save, a evo danas u zoru vije mu se krvavi mač nad nesretnom Božjakovinom, i nad nesretnim Vrbovcem. Oba mjesta bila su utvrdjena; al u tili čas zauzme Turčin jedno i drugo mjesto. Njemački vojnici, koji su ta dva mjesta čuvali, nisu bili pripravni, a k tomu u svako ovo mjesto udario Turčin umah na onu stran tvrdje, koja nije bila čuvana, gdje ne bijaše topova, kao da je to znao, ili ga tko vodio. Težke one jade, koji su stigli nesretne Božjakovčane i Vrbovčane, tko bi opisao? Što nije palo pod mačem, što nije poginulo najokrutnijom smrću, to je svezano, većinom žene i djevojke, to će vodit krvnik u robstvo, pa prodavati na trgovih kano marvu... Oj biedne kćeri hrvatskoga naroda, što ste doživjeti morale! —

Na prvom brežuljku pram Rakovcu stajao je ljetni dvorac obitelji Zrinskove. Do ovoga nije dosegnuo plamen. U tom dvorcu odmara se Hasan paša. Krvnik taj

naroda hrvatskoga, puši mirno čibuk, gleda kroz prozor, oči mu se nasladjuju žarom gorećih sela, a još više vrevom, cikom, lelekom siromašnih žena, koje nemila Turad svezane nateže i pod čadore vuče. —

Kraj njega stoji Turčin debela lica, malenih lukavih očiju.

„Evala Mustafo beže“, prekine tišinu Hasanpaša, „ti si to upravo mudro uredio. Taj tvoj zemljak baš nam je ljudski uslugu učinio. U jedan sat predobiti Božjakovinu i Vrbovac. Prije četiri godine nije mogao Ali paša samo Božjakovine ni za dva ćedna predobiti. Ha! ha! ha! A ja u pol sata. A samo još Križevce, pa onda čekaj, Tomo Bakaču, ti oholi bane, ti ćeš znati, kako se Hasan paša osvećuje.. Al gdje je taj tvoj Niemac?“

„Umah ću ga dovesti pred tvoje sjajno lice, čestiti pašo“, odgovori Mustafa beg. Po glasu moći je u njem umah upoznati platnara prošle noći. On izadje, i u čas dovede pred Hasan pašu čovjeka u istom platnarskom odielu, koje je on jučer nosio, — Gjuru Štumberga. Preobukao se izdajica, te tako vodio turske čete u Božjakovinu i Vrbovac, da ga nitko ne razpozna.

Prijazno nasmije mu se Hasan paša. —

„Baš si pohvalu zaslužio, Niemče! Nagrada će ti biti, koju tražiš, samo me dovedi još u Križevce. Postati ćeš begom, a za koje vrieme i pašom. A blagom ću te obsipati: imat ćeš više nego svi tvoji generali i ujedno sa kukavnim oholicom, Tomom Bakačem banom. U Križevce me vodi Niemče! Nikad toga požaliti ne ćeš.“

„Uztrpi se samo nekoliko ura, čestiti pašo“, odgovori mu laskajući Štumberg“. Junačka je tvoja vojska, a junak nad junaci si ti. Al Križevčani borit će se zdvojno, zašto da gubiš vojsku uzalud? Ja ću jih pre-

variti, pa tvoje čete dovesti unutar, kako sam te doveo u Božjakovinu i Vrbovac.“

„Evala! Kaži kako?“ pita paša.

„Slušaj me, čestiti pašo. Kreni ti po danu s vojskom sada dalje prama Rakovcu i Zelini. Ja ću izviestiti Križevčane, da si posve odustao od navale na Križevce, pa da smieraš kroz Zelinu upravo na Zagreb. Izumit ću mudroliju, pa izvabiti haramije i ono nešto mušketira iz tvrdje. Do večera se ti bavi oko Rakovca i Zeline, a čim se uhvati suton, vrati se što igda brže možeš do Glogovnice izpod Vrbovca, pak onda obalom toga potoka kreni sjevernim pravcem do mjesta Poljane. Ondje ću te ja pričekati. To sve možeš obići do polnoći. Nekoliko sati neka se vojska ondje odmori, a u zoru udarit ćemo iznenada na grad i tvrdju. Moja će briga biti, da ne bude unutri mnogo vojnika. Pa tako, čestiti pašo, sunce sutrašnjega dana sijat će nad tvojom glavom, kano gospodarom Križevaca“.

„Evala! Niemče! dobro si izmudrio“, pohvali ga paša. E Mustafo, ovaj tvoj zemljak će i tebe nadkriliti. Ta toliko vještine nisi mi ti pokazao, kada si u naše ruke predavao tvrdju Kostajnicu“.

Nasmija se Mustafa beg — ili bolje Šimun Lastoher, rodom Niemac, izdajica naroda hrvatskoga. „Jedino molim te, čestiti pašo“, nastavi Štumberg, „daj mi za veću sigurnost jedno 30 svojih ljudi, koji su nešto prevejaniji. Obući, ćemo jih u odore uhvaćenih i ubijenih draguna Vrbovačkih. Biti će mi tako bolje na ruku. Nitko ih od Hrvata ne će pod kacigami prepoznati“.

„Ta ti si pravi djavo“, smije se Hasan paša, „Turke oblačiti u švabske dragune! Ha čini, što ti je volja, samo Križevci da budu sutra moji.“

„Bit će, pašo“, odvrati Štumberg.

Za nekoliko časova kreće turska vojska prama Rakovcu, koj čeka ista sudbina, koja je i Vrbovac stigla. A Štumberg odšulja se iz dvorca Zrinjskoga grmjem i šikarjem prama Gradcu. Malo poslije njega izide iz istoga dvorca 30 konjanika odjevenih u dragunske odore i izgubi se u prostranoj prašumi, koja se medj Vrbovcem i Gradcem protezala.

V.

Podne je istoga dana. Ciela okolica se smračila od dima gorećih sela. U Križevcih vlada strah i tuga. Iz gornjega i dolnjega grada sele se mnogi u tvrdju. Iz sela bježe mnogi u grad.

Podžupan Orehovački motri sa prozora kraljevske palače oblake dima. — Po dimu sudeć uzeo je neprijatelj jugozapadni pravac, dakle odaljuje se od Križevaca.

Nu hodniku začuje zveket ostruga. Naglo se otvore vrata od dvorane. Unutar stupi Štumberg u sjajnom odielu kapitana draguna.

„Da ste mi zdravo, gospodine podžupane“, poče Štumberg. „Evo vam nosim list od generala Auersperga, kojemu je njegovo veličanstvo povjerilo zapovjedničtvo u ovom ratu proti Turčinu. Donio mi ga je na Gradec prije jedne ure ulak (glasonoša) iz Zagreba“.

Pruži pismo podžupanu. Ovaj ga pročita, probliedi, pogleda oštro Štumberga, pa mu vrati pismo natrag, ne rekav ni rieči.

„Jeste razumili g. podžupane? General Auersperg imenuje kapitana Labohara, dosadanjega podzapovjednika ove tvrdje pravim zapovjednikom, a vas lišava te dužnosti. A istomu tomu kapetanu nalaže, da ima zapoviedi, koje će preko mene isti general njemu šiljati, točno vršiti.“

Dostojanstveno mu odgovori Orehovački: „Gospodine! Meni nije časti zapovjednika ove tvrdje povjerio general Auersperg, niti njegov predšastnik Turi, već mi ju je povjerio ban hrvatski, slavni Tomo Bakač. Po mojem uvjerenju on jedini može mi i uzeti tu službu. U svako drugo vrieme znao bih ja braniti i čast svoju i pravo naroda svoga; nu danas, gospodine, odustajem od toga, i primam odredbu vašega generala.“

Rekav ovo podje prama postranim vratam dvorane. Otvori je, te zovne: „Izvolite, gospodo, u dvoranu.“

U dvoranu stupi više oficira, a na čelu jim muž stroga, al poštena lica, u kapetanskoj uniformi. Bio to podzapovjednik tvrdje, kapetan Labohar, rodom Slovenac, strog vojnik, al drugčije značajan čovjek.

„Gospodine kapetane“, reče mirno ovomu Orehovački: „Evo čitajte ovaj dekret. Imenovan ste zapovjednikom naše tvrdje. Ja predajem u ruke vaše istu čast i službu. Predajem ju bez svakoga straha, jer mi vaše poštenje jamči, da ćete ju obnašati baš onako, kako bih ju ja bio obnašao.“ I pruži mu ruku.

Ovaj se začudi. Motri pismo, motri Štumberga, pa napokon reče: „Vjerujte mi, gospodine podžupane, nije mi drago. Al pismo i zapovied je generala. Ja sam vojnik, moram se pokoriti.“ Stisne ruku podžupanu. Ovaj se odali iz dvorane. Posprdno se za njim smije Štumberg. Za tim pristupi k Laboharu, izvadi iz podpašaja jošte jedno pismo. —

„Evo vam i drugoga pisma, zapovjedniče, od generala. U ovom vam javlja, da je od uhoda (špiuna) doznao, da Hasan paša ne ide na Križevce, već da preko Zeline misli na Zagreb udariti. Dakle, da budete pripravan u svako doba sa svojimi vojnici, kamo vas zovne, u pomoć priskočiti. A ja bih vas svjetovao, da ove seljake, koje je ovaj zanešenjak Orehovački tu sabrao, umah

kući pošaljete. Ovdje nisu potrebiti, radje neka si čuvaju svoje kuće, svoj dom... A sada s Bogom, gospodo, ja idem opet na sve strane". Primaknuv se zatim prišapne Laboharu važno: „Upozorujem vas, gospodine zapovjedniče, da svaku zapovied, koju ćete od gospodina generala primiti, bezodvlačno izvršite. To se on podpuno nada od vas, pa zato vas je i imenovao zapovjednikom. Nagrada ne manjka gospodine.... S Bogom."

Za čas već jaše Štumberg dolnjim gradom, pa onda cestom, koja ide u Gradac. Dodje do mosta, koj je vodio preko potoka Koruške izpod sela Prikraja, jer onuda je bilo stara cesta u Vrbovac i Zagreb. Na tom mostu leži razpružen neki prosjak. Skrčene su mu obje noge. Opaziv Štumberga popuza prosjak pouzdano prama njemu.

„Ha ti već tu, stara lijo", dozdravlja ga Štumberg, obaziruć se na lievo i desno, da jih tko ne opazi. „Kako je u mlinu?" „Dodro gospodine". pridušeno će prosjak, „u mlinu je sam sliepi mlinar sa kćerju. Navratio sam se k njim, kao da molim milostinju, te sam razumio da je mladi mlinar otišao u Koprivnicu kao ulak, i da se ne će do noći vratiti. Jelena se sprema u grad. Čekat će brata, no ako do zapada sunca ne dodje, poći će sama otcem."

„Krasno, prekrasno", veli u sebi Štumberg, a zatim glasno napram bogcu: „Nisu li možda štogod posumnjali, vidivši tebe u ovo vrieme u kući svojoj?"

„A šta bi posumnjali", odvrati prosjak", nije Grga luda; ako mu noge ne valjaju, valja mu pamet. Ta bio sam možda već trideset puta u njihovoj kući. Triput svake godine obilazim ovu okolicu. Mislili su dakle, da sam i sada po navadi došao prosjačiti."

„Dobro je, a jesi li dragune doveo do blizu stare zgrade u Poljani?“ —

„Jesam, gospodine“, odgovori prosjak. „Čudnovati su to draguni. Nijedan ma da bi samo pisnuo. Kad sam jim pokazao zgradu, mahne mi jedan rukom, neka se nosim dalje. Ja posluhnuh umah, te se pobrah dalje, kao da me svi djavli tjeraju. Upravo me je bilo strah tih ljudi“. —

„Šuti“, zapovieda Štumberg. „Od mene si bio uviek dobro nagradjen za svaku svoju uslugu. Al sada dobit ćeš deseterostruko. Evo ti opet dvie škude, a sutra dobit ćeš pet cekina. Vodi me sada do mjesta, gdje su draguni. Imam jim nešto reći“.

„Umah smo ondje, gospodine, idemo priečki šumom“, reče prosjak lakomo pobirajuć škude, koje mu je Stumberg dobacio.

Zamaknu u šumu. Za četvrt sata povrate se na isto mjesto oba. Kod mosta se razidju. Štumberg udari sada skokom put Gradca. Lazar pako krene iztočnim pravcem preko livade k potoku Glogovnici. Brzo on odmiče. Za četvrt sata kao da je postigao cilj svoga puzanja. Kod biskupova je mlina. Vriebajućim okom vuče se kroz jalšik, koj se je tik mlinarskoga dvorišta sa zapadne strane protezao. Nadigava se te luče kroz ogradu. U to škoči na njega pas Bielko.

„Jao pomagajte ljudi“, viče prestrašeni lazar. —

Jelena iztrči na polje, čuje viku prosjakovu, pa poleti onamo. —

„Oj prokleto zviere ujede me“, kao kroz plač jauče lazar.

Jelena trgne od njega psa, koj se tuleć samo za nekoliko koraka natrag povuče. Sažaljivajuć bogca obrati se pram njemu: „Oj nesretno pseto, zar vas je ujelo?

O Bože! toga još nikad nije učinilo. Oj siromašni Grgo, gdje vas je ugrizao, pa da brzo donesem mrzle vode?"

„Nije me tako jako ugrizao. Sreća da ste došla, djevojko. Al razderao mi je moju rubaču", veli prosjak oporavljajuć se od straha. —

„Umirite se, Grgo, ja ću vam mjesto nje dati otčevu ili bratovu. Al šta vi tu radite Grgo? Ta još prije tri ure prošli ste prama gradu, a evo vas opet ovdje."

„Bio sam u gradu, te iz grada izišao putem Koprivnice. Al evo na putu kod šume širokoga brezja sretnem se s vašim bratom, čestitim Stjepkom, koj je kao biesan jahao u grad. Skoro me je i pogazio. Upozna me, pa me svesrdice umoli, neka umah idem priečkim putem do vas, te vam kažem, da ne idjete iz mlina nikamo, dok on ne dodje. On će se žuriti, što bude više mogao... Ja uproh sve sile svoje, da dodjem što prije k vam, a evo ovo vaše prokleto pseto me napane kao razbojnika." —

„Oprostite, Grgo, oprostite", zamoli Jelena. „Žao mi je, Evo nam za ljubav skoro ste postradali!.. Al ajte unutar, malo ćete večerati." —

Smijuć se u sebi posluhne lazar, pa krene za djevojkom u dvor i u sobu.

Pripovieda Jelena otcu, što se zbilo. Soba se ne vidi više tako uredna, kao jučer. Nekoje stvari već su prenesene u grad. A i sada stoje dva zamotka, u koje je Jelena skuplje stvari metnula, te koje će ponesti sa sobom u grad. Lazara podvori komadom šunke i mlinarskom pogačom.

Jede to ta kukavica, kao da je najpošteniji čin izvršio i da mu je savjest najmirnija. Bio to jedan od onih skitalica prosjačkih, kakovih je bilo nekoč dost u domovini našoj, skroz izopačena duša bez vjere, bez Boga.

Kraj Karlovca upoznao se je sa Štumbergom još prije deset godina. Više puta ga je već isti rabio kod raznih opačina. Obično se je motao u okolici, gdje je Štumberg boravio. Izvriebati štogod, bio je veoma sposoban. A Štumberg je dobro plaćao. Znao je on dobro i sada, da Štumberg kani nekakovu lopovštinu s ovom djevojkom izvesti. Ona mu je bila toliko put milostiva, toliko put ga nahranila i dala mu na put; al evo on bez griza savjesti nekolikim škudam za volju pripravan ju je rinuti u propast, sramotu — smrt.

Večer se poče približavati. Navečerav se prosjak, nazove domaćinam lahku noć, pa odpuza iz sobe i dvorišta mlinarova. —

„Oj otče", poče Jelena, „tako mi se je težko dieliti od mjesta ovoga, od kuće ove. Oj ovdje sam rodjena, ovdje sam odgojena, ovdje sam boravila uz majku svoju pokojnu. Ovdje sam s vami i bratom toliko liepih časova proživjela! Prije četiri godine, kad je Turčin ovuda harao, morali smo takodje bježati u grad. Al onda nisam tako težko ostavljala mjesto ovo, ili što sam još djetetom bila, ili što me nije takova težka slutnja morila kao danas... Oj otče grozno sam sanjala ove prošle noći."

„Mani se sanja, kćeri", odvrati otac. „Znaš što naš narod veli: San je laž a Bog je istina. U Božju se volju uzdajmo, kćerko. Bez njegove svete volje ne može pasti niti vlas iz glave naše".

Medjutim je već mrak nastao. Silni vihar diže se sa sjevero-iztočne strane. Gusti tmasti oblaci ćeraju se nad okolicom Križevačkom. Od Kalnika blisiče i grmi.

Jelena pogleda kroz prozor.

„O Bože, ov čas biti će oluje. Kako ćemo u grad? Brata još neima. A gdje je Bog zna tako dugo?" zabrinuto će i sliepi starac. „A i zašto nam je poručio,

da ne idemo bez njega? Da nas nije ovaj prosjak prevario". —

„A zašto bi nas i varao?" zamišljeno će Jelena·

„U ovakove klateži", kima starac, „neima ti mnogo vjere. Pogriešili smo, što ga nismo bolje izpitavali".—

„Umirite se, otče, doći će brat", tješi i miri Jelena starca, videći ga zabrinuta. Dovesti će konja sa sobom, vi ćete otče na konju, a mi ćemo vas voditi". —

„Nije mi za mene, već mi je za tebe. Uze i mene mučiti nekakova slutnja, nekakav nemir... Onaj Niemac jučer, a ovaj prosjak danas... nije to čist posao.

„Ne bojte se, otče, ne bojte", zamoli Jelena, pa zagrli sliepoga starca, glavica joj padne na otčinske grudi njegove.

Usta starčeva šaptahu blagoslov nad djetetom, praćen suzami, što kapahu iz utrnulih očiju njegovih na liepe prame djevojčine.

Kiša stane lievati, stane munja za munjom sievati, grom za gromom pucati. Strahovita oluja biesni vani. Začuje se lajanje psa Bielka. Jelena zatvori brzo vrata. Bielko zacvili bolno, i prestane lajati. Na dvoru se začuju koraci. Netko lupi u vrata. —

„O Bože! tko je to?" šapne Jelena. —

„Otvaraj vrata", zagrmi glas iz vana, i opet lupi u vrata svom silom. —

„To je glas jučerašnjega Niemca", šaptne starac.

„Bože smiluj nam se", uzdahne Jelena. —

„Razbijajte brzo vrata, neimamo vremena", zapovieda opet prvašnji glas. —

Dva, tri udarca baltom u vrata, ona popuste, a pet oružanika provali u sobu. Strahovita munja blisne u taj tren. Jelena spozna u vodji razbojnika Judu Štumberga. —

„Na stran, razbojniče“, vikne ona, — ali u to pograbi ju šest gvozdenih ruku. Štumberg začepi joj usta.

„Oj diete, diete moje“, zavapi zdvojno starac. —

„Probodi ovu staru hulju, mogao bi sve odati“, zapovjedi Štumberg, boreć se sa Jelenom. —

„Jeleno... Stjepko... Isuse“, uzdahne starac, te se sruši na zemlju. —

Protrne Jelena. Kao da je i ona oćutila britki nož, koj joj probô ljubljenoga otca, onesviesti se. Izvuku ju iz sobe.

Za čas vlada mrtva tišina u mlinu... Kiša lieva još jače. Sieva i puca bez prestanka. Grozna noć!

Al kao da se ne obzira na to konjanik, koj jedno pet časova poslije ovoga dogodjaja prama mlinu jaše. To Stjepko. Došao malo prije iz Koprivnice u Križevce. Po gradu tražio otca i sestru. Ne našav jih, prestraši se, te bezobzirce odleti pram mlinu. Dojaše u dvorište. Ta gdje je pas Bielko, da ga pozdravi? Sve je tiho. Al da ništa nije čuti od grmljavine... Sjaši s konja, brzo hoće u sobu. Pred vrati se popikne. Munja sievnu, to je pas Bielko. Razsječena mu na pola glava.

„Bože svemogući“, prestrašeno zavapi. Poleti u sobu. Vrata otvorena. Sve tiho. Munja opet zablisiknu. Otac leži u krvi — mrtav.

„Otče, otče dragi“, zavapi bolno, zdvojno pa se baci na tielo svoga otca.

Meće ruku na čelo otčevo — ledeno je, približaje se uhom k srcu, — prestalo je kucati; ljubi usta njegova — zaniemila su. „Mrtav, mrtav“, lama rukama od žalosti siromašni mladić. „A gdje je sestra, biedna sestra moja?“ „Ha.. sad znam... prokleti Niemac, on je to počinio“. Ustane, zapali luč. Izpane iz sobe, gleda na trag otmičara. Silni vihar ugasne svieću. Nešto kraj plota od potoka šušti. On poleti onamo. Pričini mu se,

kao da vidi više ljudskih sjena. On naperi malu pušku. Al u taj čas poćuti silni udarac po glavi. Bez sviesti, sruši se siromašni mladić na zemlju.

„Dobro si pogodio, Rustane“, nasmija se jedan od onih, što su stajali kraj Glogovnice. „Da nije bilo tvoga buzdovana, bio bi ovaj mladi deran kojega od nas sastavio s crnom zemljom.

Munja sievnu. Razsvieti mladića u nesviesti ležećega i kraj njega četiri Turčina u odori dragunskoj. Otev Štumberg Jelenu zapovjedi ovim, da čekaju na mladoga mlinara, i da ga ubiju. Strah bijaše lopova, da Stjepko radi otmice digne bunu u Križevcih, i da mu tim ne poremeti osnove.

Kako vidjesmo, nisu trebali dugo čekati.

„Nije mrtav. Samo se je onesviestio. Hoćeš, Rustane, da ga ubijem?“ upita jedan Turčin mahnuv mačem vrh biednoga mladića.

„Ne“, odvrati ovaj. „Povest ćemo ga u naš tabor. Čvrst je mladić. Š njim u Tursku. U Jedreni može činiti dvadeset kesa“.

Natovare mladića na konja i krenu uz Glogovnicu prama jugu.

I opet je sve tiho.

VI.

Četvrt ure od ovoga mlina pram poldanu stajaše na zapadnoj obali potoka Glogovnice, pod selom „Poljanom“, maleni zidani dvorac sa kapelicom. Bio to gradićak plemenite, bogate obitelji Župana, koja je imala u okolici Križevačkoj velik posjed. Početkom XVI. stoljeća izumrla je obitelj. Zadnji Ivan Župan bio je župnikom i opatom u gradu Križevcih. Gradićak taj s ostalim posjedom u Poljani ostavio je on župi Križe-

vačkoj kao altariju (zadušbinu). Godine 1530. kod prve svoje provale u ove krajeve oštetili ga Turci. Južnu su strana posve razorili, jedina sjeverna kula kraj kapele ostala je neoštećena. No i ona je stajala od onoga vremena pusta. Samo u kapelici služila se je kadkada sveta misa. U ovaj gradićak doveli su nesretne žrtve: Stjepka i Jelenu. Jelenu, još uviek bez sviesti, zatvori Štumberg u kapelu, te zapovjediv Turkom, da ju čuvaju, odleti napram približavajućoj se turskoj vojsci. Zabrinut je, da možda nije Hasan paša radi oluje zaostao na putu. Mali zadocnaj vojske mogao bi mu prekrižiti osnove. Već ga ne bijaše u tom gradićku, kad je Rustan beg Stjepka doveo. Bilo to povoljno Rustan begu, jer je Štumberg zapovjedio, da ubije dječka. Mogô ga je ovaj radi toga tužiti Hasan paši. Nakanio Rustan sakriti Stjepka. Baci ga indi u jedan hodnik, koj je kulu sa kapelicom spajao. Vrata su od kapelice bila čvrsto zabita. Hodnik nije imao nikakova prozora, osim malena otvora u susjednu sobu, koj je daskom bio sakriven.

„Odavle ne će uteći“, veli Rustan beg, baciv Stjepka na zemlju. „Prozora neima. Vrata su od crkve zabita; a u susjednoj sobi bit će straža. A gdje mu je sestra?“ upita Turčina, koj je luč nosio.

„U crkvu rinuo ju je Niemac, zaključao vrata, a ključ sobom odnio. Deset naših postavio oko crkve, da mu ne uteče“, odgovori upitani.

„E ne fali, liepa djevojka“, veli Rustan. „Tako mi svetca Muhameda, gledat ću mu otet djevojku. Ona bi još ljepši novac mogla na pazaru izmetnuti“.

„Pravo imaš. Ja mrzim toga Niemca, kao u obće svakoga kaura (kršćanina). Najviše me ljuti, što nas je sapeo u ovu prokletu švabsku odoru. E al kad je volja čestitoga paše, moramo podnositi“.

Stjepko uzdrman padom osviesti se — otvori oči. Turci odkrenuti od njega, ne opaze toga. Mogao je dakle čuti njihov razgovor. A uz dosti jaku luč mogao je razabrati, gdje je.

Turci se udale. Tmina nastane. Stjepko ustane. Noge mu bijahu proste, samo ruke svezane.

„Bože, Bože moj, što se je s nami zbilo?“ uzdahnu on gorko. „Oj moj otče, otče dragi, tebe ubili, a sestra moja u rukuh pogana kletih! Al da ona je ovdje, kako reče Turčin. U kapeli kraj mene leži strvene duše od boli i zdvojnosti... Oj Bože, Bože!“

Tapa, vuče se kraj zida kapelice. Svaki mu je kutić u toj zgradi dobro poznat. Ta stoput se je po tom pustom gradiću kano dječko skrivača igrao. Napipa svezanima rukama vrata od kapelice. Uho pritiska na ključanicu. Vrata su čvrstimi brvni zabita. Vani biesni oluja. Od silna tutnja groma ne čuje ništa. Al dà, kao da je razabrao uzdisanje i jecanje.

„Ona je“, zaplače biedni Stjepko. „Ona je, sirotica sestra moja. To je njezin plač, njezini uzdisaji.. Oj Bože svemogući, daj mi pokaži put, kojim da ju spasim. Daj da ja poginem, pusti da pod najgroznijimi mukami izdahnem dušu... al prije sestru daj da spasim, — nju da izbavim od strašne sramote, koja joj prieti.“

U to dopre do njega glas više ljudi, topot konja, uz to psovke, vika i t. d. Sluša Stjepko. Što to znači?

U sobi kraj sebe začuje jake korake i glasove.

„Prokleto to vrieme“, psuje jedan. „Štumberže, je li te sam djavao naputio, da ove noći to poduzmemo. Ta radje bih pet dana stajao u bitci, u vatri, nego se na takvoj oluji po ovako prokletom putu sa vojskom vucario. Jedva sam glavu donio sa pješaci do ovoga mjesta, topove sam morao ostaviti jedno pol ure

odavle, a šnjimi na straži i nešto konjanika. Da imaju ove hrvatske hrdje vojske i pameti u glavi, pa da nas tako izmučene napanu, živo bi jim se morao oklepati. Al tako ih se ne bojim.“

„Ded kazuj, Niemče, koliko ima u Križevcih vojnika, jesi li jih iztisnuo što iz tvrdje?“

„Jesam, čestiti pašo“, odgovori drugi glas, u kojem razpozna glas Štumberga. „Bilo jih je dosad 600, medj njimi 200 njemačkih mušketira i 100 haramija, vražjih junaka. Al za pol ure ne će ih biti no 200. Četiri sto jih već možda odlazi Kalničkim putem prama Bisagu. Poslao sam svoga čovjeka k zapovjedniku tvrdje sa lažljivim pismom od generala Auersperga, da 400 vojnika umah krene prama Bisagu, gdje će se sve sile vojničke sjediniti proti vam Turkom. A čim ovi izidju, ja ću vas uvesti s iztočne strane kraj sjevernih vrata, gdje je tvrdja najslabija. Za koj će možda čas stići pouzdanik, koj će nam javiti, da su mušketiri i haramije izašli iz grada, a onda za jednu uru idemo u Križevce.

„Možda se ja odviše uzdam u tebe, Niemče“, progovori opet prvi, „a jesi li ti siguran, da ovi u Križevcih ne znadu, da sam ja blizu njih, da nas ne iznenade onako, kako bi mi njih želili?... Možda imadu tajne straže, koje će jim prijaviti naše kretanje. To je njim laglje nego nam u tudjoj, nepoznatoj zemlji. Mogli bi nam po vražje zasoliti... Što misliš, Niemče?“

„Ne boj se, čestiti pašo“, odgovara mu Štumberg, „na sve to sam ja mislio. Razposlao je kukavica Orehovački nekoliko uhoda, koji će sve do Vrbovca njušiti i tražiti, kuda ide tvoja vojska; al sve sam te ja maknuo s puta: nekoje sam s dobra na drugu stran krenuo, a neke sam s pomoćju tvojih ljudi maknuo onamo, odkud se već nikad vratit ne će... Siguran sam da za tvoj dolazak na jednu milju pred Križevce nitko ovdje

ne zna... Biti će izvanredno iznenadjeni. Samo neka dodje viestnik, koj čeka na potoku Vrtlinu odlazak mušketira i haramija iz tvrdje, krenut ćemo umah, a za dvie tri ure Križevci su tvoji, čestiti Hasan pašo". —

Glasovi se udale. Stjepko ne čuje više ništa.

„Oj izdajstvo, izdajstvo najgroznije, što će ovaj kleti Niemac nad siromašnim našim zavičajem počiniti", izusti bolno Stjepko. — „Oj Bože, Bože, što smo ti mi biedni Hrvati skrivili?... Al oprosti, Svemogući, što ovako govorim... Mi biedni ljudi ne smijemo te pitati za odredbe tvoje svete volje... Oprosti, oprosti! Al djetinskim srcem približajem se k tebi, gospodine, moleć te, daj mi milost i moć, da upozorim svoje na grozno izdajstvo, koje će jih strovaliti u propast".

Kao da je molitva mladićeva, proizašla iz čiste plemenite njegove duše, doprla do prestolja Svevišnjega. Nečemu se on dosjeti. Lice mu sievne od radosti.

„Oj Bože, Bože, hvala ti. Tvoj duh me obasjava. Angjel tvoj mi kaže put, kojim ću izaći odavle, put, kojim će bit spasen rod moj, domovina moja, i sestra moja draga".

Potrči napram vratam od kapele. Pridušeno zove on kroz ključanicu: „Sestro, Jeleno, sestrice draga".

Nitko neodgovara.

„Jeleno, ja sam tvoj brat Stjepko".

Čuje kano korake, koji se približuju vratam.

„Ti si, brate?" pita glas iz nutra. „O Bože i ti zarobljen?" „Jesam, sestro, ali tješi se. Mi ćemo se spasit. Bog će nam pomoći. Jesi li sama sestro?"

„Sama", odgovara mu glas iz kapele. —

„Mi smo, sestro, u kuli Poljanskoj, ti si u kapeli. Hodi odavle jednako do sriedine kapele. Digni ondje daske, kojimi je pokrita raka. Ja ću onuda k tebi".

Rekav ovo, prigne se, tapa svezanima rukama po zemlji. Napipa, skoro u sredini hodnika ležeća vratašca, koja su vodila u podrum. Muči se, muči, al svezane su mu ruke. Prsti ne može zahvatiti. Pot ga oblieva. Zdvojan kuša nogom. Ha, peta od čižme zahvati vratašca. Svom silom tura on nogu unutar. Vrata se dižu po malo. Za čas špušta se pod uzdignuta vrata u dubinu. Bio je to ulaz u mali podrum te kule. Iz toga podruma kroz zid vodila je rupa u raku pod kapelom, u kojoj su neki članovi obitelji Županove pokopani bili. U ovu raku bio je prije ulaz iz kapele, pokriven mramornim kamenom, koj je Ivan Župan, župnik Križevački iztesati i gotičkimi rezbarijami uresiti dao. Prije trideset godina, kada su Turci i grad i crkvu oštetili, dao je ondašnji Križevački župnik, mramorni taj kamen, da ne bude još gorje oštećen, prenesti u Križevačku crkvu Sv. Križa, koju je isti Ivan Župan 1490. u gotičkom slogu skroz popravio. A ulaz u raku kapele bio je od onda pokrit sa nekoliko dasaka. Ovaj slučaj pomože siromašnomu zarobljeniku. Prem u grobnoj tmini prošulja se rupom iz podruma u raku. Dotura se do pomenutih dasaka. Lupa u nje glavom. Pomaže mu sestra iz kapele. I za čas se iz grobnice izvuče Stjepko, te pade sestri u naručaj.

„Sestro!“ „Brate!“ bijaše sve, što se reklo u prvi mah. Jedan čas držaše ga sestra zagrljena. Sretni, što se našli, zaboravili su u prvi mah na još uviek strašnu pogibelj, koja jih okružava. Trgnu se iz blaženosti, grozna im se sudbina predoči opet u svoj svojoj strahoti.

Pripovjedi Stjepko Jeleni, što je čuo u hodniku. „Oj sestro, angjel nebeski pokazao mi je put, kojim ću možda odvratit pogibelj od nesretnoga doma našega, pa i tebe spasiti. Al daj odveži mi ruke. Evo pod prs-

lukom nosim u vrieme pogibelji malen nož. Izvadi ga, pa njim prereži užinac, kojim su me svezali krvnici.“

Za čas razrieši Jelena Stjepku težke spone.

„Hvala ti, Bože“, odlane Stjepku. Zatim izkaza u nekoliko rieči sestri, što je naumio učiniti. Ona se prestraši.

„Oj brate, ta to je gotova smrt. Ti ćeš se razbit“, zajauče Jelena.

„O ne, setro“, tješi ju on. „Bog me je doveo na tu misao. Prije pet godina iz objesti dječačke skočio sam tako sa krova kapelice u potok. Bog me je čuvao onda, prem to nisam zaslužio. A Bog će me čuvat i biti mi u pomoć sada, kad to činim za spas domovine svoje. Ne bojim se sestro za se... Jedino me je težko ostavit tebe samu, okruženu od pogana, divjaka... Al angjeli nebeski te čuvali!“

Od suza ne može dalje govoriti plemeniti mladić.

„Idi, brate, ovrši, što si naumio. Bog će te čuvati... A meni ostavi ovaj nož... On, prosti mi Bože svemogući... on će me čuvati od oskvrne i sramote“.

„O Bože“, zavapi brat bolno, „što si nakana učiniti... Al da, sestro, imaš pravo. U tom slučaju, Bog neka ti prosti“. Zajecav gorko i privinuv ju na grudi svoje, doda: „Oj kako te ljubim, sestrice draga, al ipak volio bih te vidit mrtvu, ubijenu, kano sveticu mučenicu, nego du živiš oskvrnuta, okaljana“.

„S Bogom, sestro“. „Moli za me“.

„S Bogom braco moj premili“.

Trgne se iz zagrljaja sestrina Stjepko. Svuče haljetak i čižme. Poleti pram oltaru. Uzpne se uz kameniti stup žrtveniku na krunu. Dohvati odanle rešetke od vrha kube kapeličine. Uzpne se tud gore. Dvie spone na rešetki manjkaju.

Munja sievne i razsvieti kapelicu. Jelena klečeć opazi brata na vrh kube. Pogledi jim se sukobe. Stjepko mahne rukom.

„Bože, spasitelju pomozi mu, pomozi mu“, iz dubljine srca vrisne Jelena.

Opet tmina posta. Još jedan čas. — Silni pljusak u vodu... Jelena protrnu te se onesviešćena sruši na pod kapele. —

Oluja postigla je svoj vršak. Nebo kao da se je otvorilo. Kiša pada kao iz kabla. Mrklo kao u rogu, da se ne vidi ni prst pred okom. Jedina munja kadkad razsvietljuje Stjepka, borećega se sa brzimi valovi nabujala potoka.

VII.

Polnoć je ove burne noći. U gradu Križevcih sve je budno. Nepazeć na kišu i oluju ulicami idu straže. U tvrdji puše trublja. Vojnici se sakupljaju pred crkvom Sv. Marije. U tvrdju prispio podčastnik draguna iz Gradca sa 60 momaka. Donio Laboharu zapovied od zapoviedajućega generala Auersperga, da bezodvlačno ostavi sa mužketiri i haramijami Križevce, te da putem izpod Kalnika krene napram Bisagu; jer da je Turčin onamo udario, te da ga ondje kani general dočekati sa svom silom. U zoru da mora biti kod Bisaga.

Vojnici su spremni. Čekaju na komandu za odlazak. Kiša još uviek pada.

„Čudnovatan nalog, stražmeštre“, kima glavom kapetan Labohar, sjedeć na konju pred četom. „A od koga ste ga vi primili“?

„Od kapetana Štumberga“, odgovori stražmeštar.“ „On je, prem je Turčin i Vrbovac i Božjakovinu zauzeo, tajnim jednim šumskim putem u neprekidnoj svezi

sa generalom . ., General do kapetana Štumberga mnogo drži, i svagdje ga za savjet pita. Ta pred nedjelju dana, bijaše sam general sa pukovnikom Koprivničkim Grasmanom u Gradcu kod njega na dogovoru... Nemojte, gospodine kapitane krzmati, da ne dodjemo kasno. Ja sam već zakasnio rad proklete ove oluje".

„A kad ste dobili nalog?" pita nadalje Labohar.

„Malo pred večer. Uručio mi ga je jedan od naših ljudi, koj je bio na straži izpod Gradca. Kapetan Štumberg morao je kao brza striela u Koprivnicu, da Grasmanu uruči isti nalog."

Gdje je sada kuća vlastelina Kipaha, tu je imao podžupan Orehovački svoju kuću. Predavši Štumberg zapovjedničtvo tvrdje Laboharu, povukao se je Orehovački u svoju kuću. Tu je smiestio glavni stan narodne vojske. Pram njegovoj kući jaše Labohar.

Orehovački je budan. Nije mu do sna, kada mu je zavičaj u pogibelji. Zagrnut u kabanicu šeće se medj stražari pred kućom. Dojavljen mu je nalog generalov, da vojnici moraju iz tvrdje u Bisag. I ovo ide opet preko Štumberga. Velika sumnja radja mu se u duši. Da ne bi možda Štumberg izveo kakove strašne lopovštine sa Križevci i s Hrvatskom, da ne bi bio on Križevcem, što je prije više godina bio Lastoher Kostajnici. U takove misli zadubljen stupa on gore dole izpred svoje kuće. Ne smeta ga ni curkom lievajuća kiša Najedanput pričini mu se, da na putu od Trstenik čuje kano težko jecanje. Sluša. Razabire to jasnije. Zapovjedi dvama gradjanima, da podju š njim sa lučju. Krenu pravcem odkuda je jecanje dolazilo. Jedno sto koračaja, pa imaju što vidjeti.

Stjepko nosi u naramku svojem otca svojega. Lice mu je skroz izgrebeno, izderano, odjeća skroz mokra,

krvlju tako vlastitom, kao i otčevom oblivena. Sliepi starac sav krvav uzdiše i jeca umirućim glasom.

„Oj ne umri mi, otče dragi, ne umri, ta evo još nekoliko koračaja, pa smo na mjestu... Evo svjetlost se već vidi... Otče, otče dodji k sebi. Ondje ćemo ti zavezati ranu, ti ćeš opet živit, živit djeci svojoj... Ha evo već se približuju ljudi“.

Nadodje Orehovački sa svojimi.

Vidi plemenitoga mladića krvava, vidi umirućega, na smrt ranjenoga starca.

„Stjepko za Boga ti si to? Tvoj otac? Što je? Što to znači?“ viknu Orehovački.

„Izdajstvo, izdajstvo grozno. Oj brzo na noge podžupane. Štumberg nas je izdao, predat će nas u ruke Turkom. Je li otišao Labohar sa vojnici... To je sve prevara Štumbergerova... Oj brzo, brzo, da ne bude kasno“.

U to dopade Labohar i više gradjana i seljaka.

Pomognu nosit starca. Stjepko pripovjedi na brzu ruku sve. Hvali Bogu, vidiv da Labohar sa vojnici nije otišao iz tvrdje.

Skočiv sretno s krova kapelice u Glogovnicu, preplivao je sretno deruči potok. Tresak gromova, silna kiša, tmina, bilo mu u pomoć, te ga nisu vojnici turski opazili. Došav do svoga mlina, ljubav djetinska nije dopustila, a da još jedanput ne poljubi mrtva svoga otca. Al kako se preseneti, kad začuje, gdje starac stenje, kad se osvjedoči, da još diše, da još živi. Što da čini, starcu da pomogne? Al za Boga neima vremena; jer upropastit će izdajica domovinu. Pogledav pram nebu, prigne se k starcu, primi ga i digne u naramak svoj, pa sa tim teškim bremenom porene u tamnu noć, na kišu na buru pram gradu. Oj mnogo je on ove noći pretrpio; a put prieko vodom napunjenih jama, prieko trnja i

šikara sa bremenom, koje je nad sve čuvao, oslabi ga još više. Snaga tjelesna stane ga na pol puta ostavljati, al pogled na nebo, pogled na ljubeznoga otca, pomisao na Jelenu, na domovinu, podade mu novu moć, novu jakost. Hitro, hitro preleti on preko svih tih zaprieka. Bog mu je bio u pomoć — sretno dodje do Križevaca.

U tili čas sila se naroda sleti kući Orehovačkoga. Skoro stotina jih poleti k potoku Vrtlinu, da potraže uhode. Za nekoliko časova sa vikom i bukom vuku kroz grad lazara Grgu, a uz njega dva draguna, dva preoobučena Turčina. U jalšiku, kraj župnoga majura našli su je sakrivene. „Izdajstvo, izdajstvo,“ ori se gradom. Sva narodna vojska, gradjani i seljaci su na noguh.

„Oj čujte me, podžupane, čujte me, kapetane, čuj me narode“, vapi Stjepko, što ga grlo nosi, prem jošte sav mokar, krvav razkuštrane kose, izderanih rubača, izgleda on u ovaj čas dostojanstveno, „sada je hora udriti na Turke. Sada ili nikada. Bog jih je predao baš u naše ruke. Potok Vrtlin već izlazi kod utoka iz korita, a isto tako i Koruška. Za pol ure biti će čitavo polje do preko Vrbovca pod vodom. Turci su udarili tabor kod kule Poljanske. Ondje ima Glogovnica, kad se razlije, najveći mah. Oj ako složno udarimo na njih sa jednoga i drugoga briega, pred vodom ne mogu nikamo, satrt ćemo jih, ma bilo jih i koliko, Oj na noge, braćo na noge! Bog nam kaže put. Sada ili nikada!“

„Sada ili već nikada“, zavapi svečanim glasom Orehovački, potegnuv mač iz korica. „Ajdmo braćo, ajdmo u boj sveti za domovinu dragu. Bog, koj je čudnovitim putem ovoga mladića vodio, da nas izbavi od izdajstva kletoga, Bog nam kaže sada opet put, kojim ćemo se posve osloboditi krvnika. Napred braćo, napred!“

„Napred, napred“, odzove se hiljada grla oduševljenoga naroda.

Vojska se stavi u redove.

„Na dvie strane razdielit ćemo se braćo. Polovica će s menom preko Vrtlina briegom iztočnim do tabora turskoga; a druga će polovica pod kapetanom Laboharom preko Koruške briegom zapadnim. Napram kuli Poljanskoj zaustavit ćemo se. Mi ćemo od iztoka navaliti prvi, a vi, braćo, za nami". Ovako Orehovački.

Odkrije glavu, poklekne. Sav narod učini to isto.

„U tvoje sveto ime, činimo ovaj korak, gospodine... O nemoj odvrnuti lica svoga od biednoga i siromašnoga puka svoga! Budi nam milostiv, gospodine. Oj vi svi blagi duhovi mučenika nesretne Hrvatske, koji ste tečajem viekova krv svoju prolili u boju svetom za otačbinu dragu i koji ste sad kod priestolja nebeskoga, molite se za nas. Blagoslov vaš neka nas prati!" Ovako Orehovački.

Kiša je medjutim slabije padala. Jošte je ura do zore. Vojska kreće svaka svojim putem. Dva viestnika odlete, jedan u Ivanić, drugi u Koprivnicu, da zamole brzu pomoć. Još je sve tamno. Samo luči, što su ih vojnici nosili, razsvietljuju pomalo tminu.

U kući Orehovačkoga na krevetu leži stari Maljak. Nekoliko gradjanka omata mu ranu.

„Otče s Bogom, dužnost me zove, te se dielim od tvoje smrtne postelje, koje drugčije ne bih ostavio. Idem po Jelenu. Otče... spasena ona, spasena domovina — oživit ćeš možda i ti, otče dragi... s Bogom"!

Starac kao da je razumio rieči njegove. Usta mu šapću blagoslov za odlazećim. Za nekoliko časova preminu starac.

VIII.

Potok Glogovnica teče, počam od Križevaca dolinom sad širom sad užom izmedju dva briega, koji se uzporedno južnim pravcem sve do Gradca protežu.

Iztočnomu briegu je Glogovnica bliže, na mjestih ga skoro podlieva. Tako čini i kod mjesta, gdje je nekoč kula i kapela Poljanska stajala. Na tom mjestu je i dolina najuža. Protivni brieg nije 200 hvati od potoka udaljen.

U toj užini udarili su Turci glavni tabor, samo topovi sa nekoliko konjanika i pješaka ostali su jim jedno četvrt ure daljine izmedju sela Repinca i Buzadovca.

Jedva nekoliko časova prošlo poslije sretnoga biega Stjepkova, evo dovuku Turci u kapelicu do trideset žena, ulovljenih oko Vrbovca i Rakovca. Sirote, slabo odjevene, posve su prokisle i prezeble.

Jelena se osviesti. U družtvu nesretnih drugarica nadje ipak utjehu. Ove sirote činjahu joj se još nesretnijimi, — mnoge su posve klonule duhom. Na molitvu jih nagovara Jelena.

Al nije ni pol ure prošlo, evo otvaraju se opet vrata od kapelice. Siromašne žene tjeraju Turci opet na polje. Š njimi mora i Jelena.

Hasan paša zapovjedio, da se u kapelu namjeste plémeniti njegovi arapski konji, da jim ta oluja i kiša ne nahudi, a žene da se drugamo smjeste. Kroz cieli tabor turski vuku nesretnice. Jelena zdvaja već o spasu. No ona se je na sve pripravila. Ah smrt čini joj se jedinim utočištem, jedinom osloboditeljicom iz te biede.

Poslije tumaranja od pol ure po turskom taboru dotjeraju jih po naputku Štumbergovu do staroga mlina, što je na Glogovnici izmedj Poljane i Buzadovca stajao. Vlastnik toga mlina, a š njim i svi stanovnici bližnjih sela ostavili su još jučer svoje kuće, te pobjegli u grad. Glavne turske čete nisu dopirale do ovoga mlina. Pokasinska šuma, mlinu na sjever, jih je dielila. No tim bliže bijaše mlinu četa, koja je topove turske čuvala,

nešto konjanika, nešto pješaka. Ležala je u šumici na južnoj strani mlina.

Za kratak čas nastane velika vika u glavnom taboru turskom. U tabor prodrla voda. Od utoka Koruške teče ona svom silom cielom poljanom. Poplavljuje ležište, diže čadore turske.

„Alah, poplava. Bježmo na brieg, drugčije se potopismo svi“, viču presenećeni Turci.

Al u to začuje se prasak pušaka.

„Djauri, djauri nas napali“, viču poplašeni Turci. Prasak pušaka postajaše sve silniji.

Sluša to Jelena sklopljenima rukama. Sinu joj trak nade i ufanja.

* *
*

U kuli Poljanskoj razsvietljeni su prozori od sobe kraj kapele. Unutri je Hasan paša i Štumberg.

„Tvoga viestnika dugo neima, Niemče“, nestrpljivo i ljutito govori Hasanpaša, gledajuć kroz prozor u tamnu noć u naoblačeno nebo.

„Pa ni Mustafe, koga sam prije pol sata poslao, da razvidi, ni njega neima. Tako mi dina, zlo sam učinio, što sam tebi, Niemče, toliko povjerovao“.

„Umiri se, čestiti pašo“, odgovara mu Štumberg. Valjda se kukavice poplašile oluje... Al evo kiša prestaje, ov čas doći će viest, da su vojnici već daleko od Križevaca. Grad je onda za jednu uru naš“.

Tako miri Štumberg Hasanpašu. Na ridjem licu izdajice vidi se strah i nemir.

„Ha, kakva je to vika u taboru?“ pita Hasanpaša. „Ha što to čujem? Voda? Poplava? E valah potok se razlio. Teče nam evo izpod ove kule... Ha čitavo more. Niemče, u što ti mene uputi!“

Kao biesan skače Hasanpaša po sobi gore dole.

„Što da činim sada, prokleti Niemče, u što si me

aputio?“ u najvećoj srditosti hoće Hasanpaša da poleti iz kule u tabor. Al na vratih udari se sa Turčinom, koj bez duše viče:

„Djauri, djauri, čitava vojska djaura ide na nas. Mustafabega uhvatili. Evo jih, već su posve blizu“.

Kao gromom ošinut stoji Hasanpaša. Prama prozoru potrči. Ne može se u mraku još ništa razpoznati, ali izvanredno uho njegovo kao da razabire topot približajućih se konjanika.

„Djauri, djauri“, viče on izvan sebe.

Izdajica Štumberg je u sto neprilika. Ta tko mu je poremetio sve njegove osnove? Htjede da izmakne iz sobe.

„Ha, prokleti, Niemče, ti si varalica, ti si prodao mene“, zagrmi Hasanpaša. U najvećem biesnilu trgne izza pasa samokres — izpali — i Štumberg smrtno ranjen sruši se na zemlju.

„Napried u ime Boga, čuje se vika izvana. Junački podžupan Orehovački doleti s briega sa stopedeset konjanika banderialaca. Puške konjanika planu, stražari na mostu kraj kule se ruše il bježe u poplavljeni tabor. Orehovački zauzme most.

„Napred u ime Boga“, viče junački Stjepko Maljak, i spusti se sa 600 Križevčana do potoka. Puške planu. Jauk, lelek ranjenih Turaka jim odgovara. Ne znaju, bi li se borili s vodom ili s neprijateljem. Puška za puškom, Turci padaju kao snoplje. Na vrancu leti Hasanpaša kroz tabor.

„Hulje, kukavice“, viče on izvan sebe, „pješaci na drugi brieg, a konjanici oduzmite jim most“.

Posluhnu. Pješaci gaze vodu napram drugomu briegu. Al u zao čas po se. Tu jih dočeka još jača vatra. Haramije i plemići seljaci spuštaju se na njih kao biesni. Mušketiri pucaju i zgadjaju dobro. A draguni, da operu sramotu, koju jim je vodja, izdajica, nanio,

tjeraju konje u vodu, gaze i sjeku Turke, da je strahota. Medjutim počelo se daniti.

„Na most, što vas može, a ostali preplivajte potok“, viče Hasanpašu konjanikom.

Podbodu konjanici turski vatrene svoje konje. „He’ preplivat će vodu. Jao onda i pomagaj nam. Ne pustite jih, braćo Križevčani, ne pustite“, viče Orehovački“, pucajte, sjecite u ime Boga“.

Bore se vriedni gradjani; al ipak dosta Turaka preplivat će potok, a jedan od najsmielijih penje se već na konju na obalu. Videći to Stjepko trgnuv iz ruku nekoga mesara sjekiru, priskoči k potoku, i prije nego je mogao Turčin nanj odapeti samokres, razkoli mu glavu.

„Ha Osman beg pade“, viču konjanici, te vraćaju, plivajuć, svoje konje natrag. Smielije od njih posjeku kršni kovači i bačvari (pintari) Križevački.

„Osman beg pao“, ruči Hasanpaša biesan kao tigar, „juriš na most, juriš“.

Al badava. Razbije jih Orehovački i razprši po vodom poplavljenoj poljani. Vrata kapele su u ruku naših.

Oj Jeleno, sestro, ti si spasena, viče provaljajuć u kapelu Stjepko.

Al neima unutri Jelene.

Oj sestro, sestro moja draga, gdje si? vikne on zdvojno.

Smrvljen uništen od boli stoji on jedan čas neznajuć što da čini. „Umiri se Stjepko“, primi ga za rame Orehovački, koj se je čuvši njegov vapaj, i razumiv bol njegovu, do njega doturao. „Ona je negdje u taboru turskom. Napred! Mi ju moramo spasiti“.

Napred, odzove mu se Stjepko.

Orehovački protura se sa konjanici do vrata kapele.

„Oj Jeleno ti ćeš biti spasena po meni“, govori sam u sebi, te goneć Turke izpred sebe, provali u kapelu. Al neima u kapeli više Jelene. Dva plemenita arapska konja hržu unutri, poplašeni tolikom pucnjavom i vikom.

„O Jeleno“, uzdahne Orehovački; al u to dopre i do njega glas ričućega Hasan paše: „Juriš, juriš natrag“.

„Oprosti dušo“, uzdahne on, „domovina je prva“, i poleti opet na most.

* * *

Siromašne zarobljenice, natiskane u mlinu, slušaju pucanje i viku.

„Oj molite se sestre Bogu“, govori Jelena, stojeć med njimi. „To je oružje naše. Ova pucnjava naviešta nam slobodu i spasenje... Ako ne nam, to narodu našemu“...

„Oj molimo, Boga, sestre ako žrtvu traži od nas Gospodin, to nek uzme kao žrtvu život naš.. samo od sramote, od obezčasti neka nas občuva“!

Strahovita krika oko mlina prekine molitvu nesretnih žena. Hasan paša glavom sokoli svoje. Videć, da jurišem ne može prodrieti na nijedan brieg, domisli se, ne bi li za vrieme juriša naše sa kojom svojom četom obići mogao. Preda zapovjedničtvo Ali begu, a sam izleti iz bitke sa nekoliko konjanika i dodje do mlina. Tu kraj mlina spazi most na drugu obalu. Lice mu sievnu od radosti.

„Ha most, most“, viče on kao pomaman naprot stražarom mlina“. Vi hulje, kukavice, pa me niste o tom izviestili. Umah po topove, gadovi jedni. Šest, osam konja pod jedan top. Preko ovoga mosta nosit ćete jih vi, hrdje... Brzo po topove. S topovi mora ciela zadnja četa, konjanici, i pješaci preko ovoga mosta na brieg. Dok projdemo, Ali beg će uzdržavati kletu tu kaursku

četu. A onda jaj im i pomagaj. Žurno po topove, svi po topove, a onda žurno preko mosta“.

Tako ruči Hasanpaša. Sluša to Jelena. Kroz rešetku vidi kako on, a š njim i Turci, njihovi stražari gaze vodu pram šumici, u kojoj su spravljeni topovi.

„Oj spasimo se, sestre. Turci su prošli od mlina. Razbijmo vrata“, zavapi ona.

U mlinu bijaše balta i više cjepanica za ogriev. Late jih se žene, pa sa nekoliko udaraca obiju ključanicu.

„Hvala ti, Bože“, uzkliknu Jelena, proturav se s drugaricami iz mlina na most. Svuda naokolo voda do briega. Jedino most na nešto uzdignutom nasipu pruža se nad vodom preko potoka.

„Al stante, sestre stante, što nam hasni ovaj bieg. Turci će kako ste čuli za čas preko ovoga mosta boriocem našim će za ledja, uništit njih, uništit nas. Ovaj most, koj sada pomaže k spasu našemu, biti će za čas propašću svijuh nas. O razvalimo ga sestre, srušimo ga u vodu. Dosta nas je u jedan trenutak smo gotove. Turci ne će moći preko mosta. Naši će biti spaseni... Oj dajte, držte se žene“.

Kao neko više biće čini se Jelena ženam. U jedan hip laćaju se ciepanica. Jelena prima baltu. Lupaju žene po gredah i mostnicah mosta. Na najpogibeljnijem mjestu je Jelena. Oduševljenje Jelenino nadahnjuje i ostale žene. Mostnice već popuštaju, al grede se drže još čvrsto. „O još nekoliko udaraca“.

„Oj Turci, Turci“, viknu poplašene žene pa nagnu bježati napram briegu. Iz šumice pokaže se nekoliko konjanika turskih silom gazeći vodu.

„Oj samo nekoliko udaraca jošte žene drage“, viče i moli zdvojno Jelena. Al ne slušaju prestrašene žene. Ona osta sama. Sakupiv sve svoje sile, udari po raz-

klimanoj al ipak još stojećoj gredi mosta. Ova ne popušta jošte.

Opazili ju Turci. „Oj bježi Jeleno, bježi“, viču žene već na briegu.

„Još jedanput. Pomozi mi gospodine Bože“, klikne junačka djevojka, te lupi baltom svom silom o gredu. Greda prasnu, spusti se s mostnicami u vodu, biesneći valovi ju pograbe, i što bi okom trenuo, mosta više neima, ostanke njegove nosi silna voda.

Slavodobitni pogled, pun zahvalnosti, baci Jelena pram nebu.

„Ha prokleti stvore“, viknu Hasan paša, smotriv što Jelena počini. Pucajte, ubijte tu vješticu“.

Više pušaka turskih plane za bježećom Jelenom. Ona trči još nekoliko koračaja. Napokon se sruši. Krv ju oblije. Tane ju tursko izpod ramena pogodilo.

„Most, novi most, gradite novi most“, viče kao biesan Hasanpaša napram četi, koja vuče po vodi mostnice. „Moramo ovdje preko, dok ne dodju kauri“. Love mostnice Turci, sjeku u bližnjoj šumi. Hasan jih tuče sabljom i kundakom od puške. Mnogi od njih pogiblju u valovih biesnoga potoka.

Al evo na bližnjem briegu pokazuje se Orehovački sa plemići Križevačke okolice, a za njim umah Stjepko sa junaci mlinarskoga ceha.

Žene pobjegle od mosta obaviestile jih još u horu o nakani Turaka.

„U ime Boga, pucaj“, viče Orehovački. Turci se ruše kao snoplje.

U pucnjavi traži Stjepko sestru svoju. Nekoliko koračaja od obale, zaklonjenu za grmom jednim, nadje ju krvlju oblivenu bez sviesti. Bolno pogleda pram nebu. Ne progovoriv ni rieči podigne ju, te izletiv š njom

izvan bojišta, položi ju na busen pod stari hrast. Kao izvan sebe vraća se medju boreću braću.

Hasan paša mora da odustane od navale i gradjenja mosta. Od biesnila čupa si bradu.

„Na drugi brieg. Poteci Huseine do Ali bega, neka i on juriša na drugi brieg. Juriš, juriš. Svi na drugi brieg“, biesni on.

Prama drugomu briegu kreće sva turska vojska. Al pojačana je ondje četa kršćanska sa konjanici Koprivničkimi, koji su upravo stigli.

Badava Hasanu juriš. Opet kreće vojska na Glogovnički brieg. „Juriš!“

Al kao nepomična klisura stoje vriedni gradjani Križevački. Kose njihove kose po pješacih, a sjekire ruše konjanike, koji hoće da preplivaju potok.

„Natrag krenite, natrag, do Vrbovca natrag“.

Turska vojska kreće natrag. S obiju obala prate jih naši. Polovicu već vojske izgubio je Hasan. Blizu Gradca čeka ga nova nevolja. Kapetan Ivanićki dočeka ga ondje. Stisnu naši Turčina u rebra. Bieži Hasan paša glavom bez obzira. Ostavi sve našim u rukuh: topove, puške, zairu i više stotina vojnika, koje naši pohvataše. Do osam hiljada Turaka, što ubijenih, što utopljenih nosi Glogovnica poljanom Križevačko-gradačkom.

Podne je toga slavodobitnoga dana. „Pobjedo, pobjedo“, kliče od radosti narod.

Glas: „pobjeda“, sluša i Jelena, ležeća pod krošnatim tristogodišnjim hrastom, kamo ju je brat položio. Radost i blaženost sieva joj na probliedjelom licu. Kraj nje kleči plačući brat Stjepko. Malo dalje stoji vodja Orehovački. I na njegovo muževno lice kapnula suza. A ove okružava pobjedonosni narod.

„Ta što plačeš, Stjepko“? šaptne Jelena. „Ta raduj se domovina je spašena. Srce Hrvata ne smije biti danas tužno. I moje srce, prem će naskoro prestati kucati, sretno je, blaženo. Bog je posluhnuo molitvu i vapaj naš. Ja umirem rado ... malenu ovu žrtvu prinašam rado na žrtvenik mile al nesretne domovine naše“.

Angjelski posmjeh titra joj na ustih. Suze zasjaju na licu naroda.

Orehovački poklekne do nje.

„Oj ti mučenice, nesretnoga naroda našega“, suznim očima govori Orehovački. „Pusti da ti poljubim ruku, ruku, kojom si spasila nas... O da nije bilo tebe, i nečuvenoga tvoga junaštva, Turčin bi prodro preko mosta na ovaj brieg. Obkolio bi nas i sve uništio. Al Bog je tebi čistoj i nevinoj duši dao moć, te si odvratila tu groznu nesreću od nas, od nesretnoga zavičaja svoga. Oj primi hvalu, Jeleno, od braće svoje... Bog te zove k sebi Jeleno ... To vidimo težkim srcem... Junakinja si bila u životu, junakinja si i u času smrti... Ti se je ne plašiš, ti umireš rado, jer umireš za narod svoj. Kad dodješ k Bogu, Jeleno, moli se za nesretnu Hrvatsku. To je posljednja prošnja naša“.

Od suza ne može junak dalje da govori. Narod, koj je dosada sjekô i klao, plače kao malo diete.

Jelena pruži ruku Orehovačkomu i pogleda ga pogledom blagim.

Sunce probije oblake. Traci njegovi padnu na umiruću Jelenu. Ona se pridigne malo. Kao preobražena upre svoje oči pram svodu nebeskomu.

„Oj sunce, koje si sinulo na oslobodjenu Hrvatsku tako liepo, tako blago, oj sijaj joj uviek tako..! Ostaj mi s Bogom“.

„Oj brate ... i vi svi braćo — s Bogom“.

Jelena izdahne plemenitu junačku dušu.

Drugi dan bijaše sprovod junačkih žrtava. Iz kuće Orehovačkoga kreće povorka. Tu je ležala Jelena na odru uz mrtvo tielo otca svoga. Hiljade naroda plačuć pratile su ju do groba. Pokopana je na groblju sv. Križa, posve blizu onoga mjesta, odkud je prije tri dana narod od biega u tudjinu odvratila.

Štumberg smrtno ranjen od Hasanpaše živio je još dva dana. Umro je u najgroznijih mukah, u biesnilu. Mustafa beg Lastoher, kojega su naši još prije bitke, kao uhodu uhvatili, a š njim i lazara Grgu, primi skupa s Grgom plaću izdajice na vješalih.

Orehovački ostao je i nadalje zatočnikom domovine. Kašnje se je popeo do visokih časti, koje je dično na čast naroda obnašao.

Stjepko Maljak umro je u velikoj starosti kao sudac grada Križevca.